८. प्रमंडळ खाती (Company Accounts)
भागांचे लेखांकन (Issue of Shares)

अभ्यास घटक

अभ्यास घटक (Contents):

८.१ भाग आणि भांडवल

८.१.१ अर्थ आणि व्याख्या

८.१.२ भागांचे प्रकार

८.१.३ कंपनीच्या ताळेबंदातील भाग भांडवलाची हाताळणी (आडवा नमुना)

८.२ भाग भांडवलाचे लेखांकन

८.२.१ समभागांचे निर्गमन आणि वाटप (Issue and allotment of equity shares)

८.२.२ भागांचे खाजगीरित्या निर्गमन (विक्री) (Private Placement of shares)

८.२.३ भागांचे सार्वजनिक अभिदान (Public Subscription of shares)

८.२.४ भागांचे अधिक आणि कमी अभिदान (Oversubscription and Undersubscription of shares)

८.२.५ सममूल्यावर, अधिमूल्यावर आणि कसरीवर भागांचे निर्गमन

८.२.६ पूर्वप्राप्त याचना आणि अप्राप्त याचना (हप्ता मागणी) (Calls in advance and calls in arrears)

८.२.७ रोख प्रतिफलाशिवाय भागांचे निर्गमन

८.३ भागांची जप्ती (Forfeiture of Shares)

८.३.१ भागांची जप्तीची लेखांकीय हाताळणी

८.३.२ जप्ती भागांची पुन:विक्री

८.४ प्रमंडळाचे ताळेबंदात भाग भांडवल दर्शविणे [क्षैतीज / आडव्या स्वरूपात (Horizental form)]

क्षमता विधाने (Competency Statement)

❑ *या प्रकरणाचा अभ्यास केल्यानंतर विद्यार्थी सक्षम होतील :*

- *भागांचे प्रकार आणि भाग भांडवलाची माहिती होईल.*
- *भागांचे सार्वजनिक अभिदान आणि खाजगीरित्या वितरण समजतो.*
- *भागांचे अधिक किंवा कमी भागांसाठी प्राप्त अभिदान आणि सममूल्यावर अधिमूल्यावर व कसरीवर भागांचे निर्गमन ह्या संकल्पनांशी परिचित होतील.*
- *कमी किंवा जास्त भागांसाठी प्राप्त अभिदान, तसेच अप्राप्त आणि पूर्वप्राप्त याचना (मागणी) संबंधीची विभिन्न लेखांकन हाताळणीशी परिचित होतील.*

प्रमंडळ खाती – भागांचे निर्गमन (अंशाची विक्री)

(Issue of Shares)

प्रस्तावना –

भांडवल हे कोणत्याही व्यवसाय संस्थेचे जीवन रक्त वाहिनीचे कार्य करते. एकल व्यवसायि हा स्वतःच्या संसाधनांपासून भांडवलची उभारणी करतो. तसेच भागीदारी संस्थेमध्ये भागीदारांद्वारे करण्यात येणाऱ्या स्वतःच्या योगदानाच्या माध्यमातून भांडवलाची उभारणी होते. परंतु प्रमंडळ (कंपनी) या व्यवसाय संस्थेचे भांडवल हे भागांच्या निर्गमनाचे (विक्रीचे) माध्यमातून उभारले जाते.

औद्योगिक क्रांती नंतर व्यवसायाचा आकार, प्रकार, रचना यामधे आमूलाग्र बदल झाला. संयुक्त स्कंध प्रमंडळ (joint stock company) हा व्यवसायाचा आधुनिक प्रकार होय. या माध्यमाने मोठ्या आकाराच्या व्यवसायाकरिता लागणाऱ्या अत्याधिक भांडवलाची उभारणी करणे सहज शक्य होते आणि भागीदारी संस्थेचे मुख्य दोष देखील नाहिसे होतात. जसे – अमर्यादित जबाबदारी आणि भांडवलाचा तुटवडा, म्हणून सामान्य जनतेकडून मोठ्या प्रमाणात भांडवल गोळा करणे आणि त्याकरिता जनतेला प्रोत्साहित करणे हा विचार आवश्यक वाटला आणि त्या करिता मर्यादित दायित्व हे तत्त्व अवलंबिले गेले.

८.१ भाग आणि भाग भांडवल

कंपनी अधिनियम (कायदा) २०१३च्या कलम २(८४) प्रमाणे 'भागाची'(share) व्याख्या पुढील प्रमाणे करण्यात आली आहे. 'भाग'(share) म्हणजे प्रमंडळाच्या भांडवलातील एक हिस्सा होय, आणि त्यात भाग साठ्याचा (stock)देखील समावेश होतो.

भाग भांडवल म्हणजे कंपनीने भागाच्या निर्गमनापासून (विक्रीपासून) उभारलेले भांडवल होय. प्रमंडळाचे भांडवल आणि भाग भांडवल ह्या दोन्ही एकच संकल्पना आहेत प्रमंडळाचे भांडवल हे भागांमध्ये विभागलेले असते त्यालाच भाग भांडवल असे समजले जाते.

८.२ भागांचे प्रकार (Types of shares):

प्रमंडळ अधिनियमानुसार प्रमंडळ दोन प्रकारचे भाग निर्गमित करू शकतात. एक म्हणजे समभाग (Equity Share) आणि दुसरे पूर्वाधिकार भाग (Preference share).

i) समभाग/साधारण/सामान्य भाग (Equity Shares) :

जो भाग पूर्वाधिकार भाग नाही तो 'समभाग' होय. याचाच अर्थ ज्या भागधारकाला आपल्या भागांवर एक निश्चित दराने लाभांश प्राप्त करण्याचा हक्क नाही किंवा भांडवल परतफेडीचे वेळेस कोणताही पूर्वाधिकार प्राप्त नसतो अशा भागाला 'समभाग' असे म्हणतात. कंपनीच्या लाभामधून सर्व प्राधान्य अधिकार संपल्यानंतर प्रमंडळाच्या शिल्लक राहिलेल्या लाभामधे समभागधारक हा सहभागी होतो. समभागधारक हेच जोखीम वहन करणारे असल्याने खऱ्या अर्थाने तेच कंपनीचे स्वामी (मालक) असतात. प्रमंडळाच्या सर्व खर्चांचे शोधन झाल्यानंतर तसेच पूर्वाधिकार भागधारकांना लाभांशाचे वाटप केल्यानंतरच समभागधारकांना लाभांश वितरीत करण्यात येतो.

ii) पूर्वाधिकार भाग / अग्रहक्क भाग (Preference Shares) :

पूर्वाधिकार भाग म्हणजे असे भाग ज्यांना एक निश्चित दराने सामान्य भागधारकांचे आधी लाभांशामध्ये हिस्सा प्राप्त करण्याचा अधिकार असतो. तसेच प्रमंडळ समापनाचे वेळेस किंवा भांडवल परफेडीचे वेळेसही यांना प्रथम प्राधान्यक्रम देण्यात येतो.

पूर्वाधिकार भागधारकांना सामान्य भागधारकांपेक्षा मिळणारे अतिरिक्त अधिकार आणि फायद्यांचे आधारे त्यांचे पुढील प्रमाणे वर्गिकरण करण्यात येते.

अ) संचयी आणि असंचयी पूर्वाधिकार भाग (Cumulative & Non-cumulative preference shares)

ब) विमोचनिय (परतफेडीचे) आणि अविमोचनीय (परतफेड न करावयाचे) पूर्वाधिकार भाग (Redeemable and Irredeemable Preference Shares)

क) सहभागी आणि असहभागी पूर्वाधिकार भाग (Participating and Non Participating perference shares)

ड) परिवर्तनीय आणि अपरिवर्तनीय पूर्वाधिकार भाग (Convertible and Non-convertible Preference shares)

लेखांकनाचे दृष्टिकोनातून वर वर्गीकृत करण्यात आलेल्या पूर्वाधिकार भागांवर कोणताही अन्य प्रभाव होत नसल्या कारणाने त्यांची या ठिकाणी सविस्तर माहिती देण्यात आलेली नाही.

८.१.३ भाग भांडवलाचे प्रकार (Types of Share Capital) भाग भांडवलाचे विविध प्रकार खालील प्रमाणे आहेत.

१) अधिकृत भांडवल (Authorised Capital):

प्रमंडळाची नोंदणी करतांना प्रमंडळ निबंधकाकडे सादर करण्यात आलेल्या घटनापत्रकामध्ये जेवढे भांडवल उभारण्याचा उल्लेख केलेला असतो त्यास अधिकृत भाग भांडवल असे म्हणतात. अधिकृत भाग भांडवलाची रक्कम ही प्रमंडळाची भविष्य कालीन आवश्यकता लक्षात घेऊन निश्चित केलेली असते. या भांडवलाला नाममात्र भांडवल (Nominal Capital) किंवा नोंदणीकृत भांडवल Registered Capital असे देखील समजले जाते. भांडवल उभारणीची प्रमंडळाची ही कमाल मर्यादा आहे. एका निश्चित कायदेशीर कार्यवाहीद्वारे अधिकृत भांडवलामध्ये वाढ किंवा घट करता येते.

२) निर्गमित/विक्रीस काढलेले भांडवल (Issued Capital):

निर्गमित भांडवल हा अधिकृत भांडवलाचा असा भाग होय की जो जनतेला अभिदानाकरिता (Subcription) निर्गमित (विक्रीसाठी उपलब्ध) केलेला असतो. जर कंपनीने त्यांना अधिकार असलेले सर्व भाग विक्रीस काढले तर निर्गमित आणि अधिकृत भांडवल हे समान (equal) होईल. सामान्यतः भांडवल निर्गमनाचे वेळेस प्रमंडळाची आवश्यकता पूर्ण करण्यासाठी जेवढ्या भांडवलाची आवश्यकता असेल तेवढ्याच संख्येचे भाग निर्गमित करण्यात येतात. (विक्रीस काढण्यात येतात). अधिकृत भांडवलाचा जो भाग जनतेला निर्गमित करण्यात येत नाही त्यास अनिर्गमित भांडवल (unissued capital) असे समजले जाते.

३) अभिदत्त/विक्री झालेले/खपलेले भांडवल (Subscribed Capital) –

निर्गमित केलेल्या (विक्रीस काढलेल्या) भाग भांडवलापैकी जनतेकडून जेवढ्या भाग भांडवलाची प्रत्यक्षात खरेदी केली जाते ते भांडवल म्हणजे अभिदत्त (विक्री झालेले) भांडवल होय. विक्रीस काढलेल्या संपूर्ण भांडवलाची विक्री झाल्यास ते निर्गमित भांडवला इतकेच होते. निर्गमित भांडवलाचा असा भाग जो विकला गेला नाही त्यास अविक्रीत भांडवल (unsubscribed capital) असे समजले जाते.

४) मागणी केलेले भांडवल (Called up Capital) –

मागणी केलेले भांडवल म्हणजे विक्री झालेल्या भांडवलाचा असा भाग ज्याची प्रत्यक्षात प्रमंडळाद्वारे भागधारकांकडून मागणी करण्यात आलेली असते. प्रमंडळाद्वारे विक्रीत भागमूल्याच्या तेवढ्याच हिश्याची मागणी करण्यात येते, जेवढी त्या वेळेस त्यांना आवश्यक असेल. एक गोष्ट लक्षात ठेवण्यासारखी आहे की, मागणी केलेले भांडवल हे विक्री झालेल्या भांडवला इतके असू शकते किंवा कमीदेखील असू शकते, मात्र विक्री झालेल्या भांडवलापेक्षा जास्त असणार नाही. विक्रीत भाग भांडवलाच्या ज्या भागाची मागणी करण्यात आलेली नाही त्यास मागणी न केलेले भांडवल (uncalled capital) असे समजले जाते.

५) प्रदत्त/भरणा झालेले/वसूल झालेले भांडवल (Paid up Capital) –

हा मागणी केलेल्या भाग भांडवलाचा असा भाग होय ज्याचा भागधारकाकडून प्रत्यक्षात भरणा (वसूल) झालेला आहे. कांही वेळेस अशी शक्यता असते की काही भागधारक हे त्यांच्याकडे असलेल्या भागांच्या मूल्यांवरील मागितलेल्या सर्व देय रकमेचा भरणा करीत नाहीत. वसूल झालेले भांडवल हे मागणी केलेल्या भांडवलाइतके किंवा त्यापेक्षा कमी असू शकते मात्र मागणी

केलेल्या भांडवलापेक्षा जास्त असणार नाही. मागणी केलेले भांडवल आणि वसूल झालेले भांडवल यामधील फरकाला 'मागणीची थकबाकी' (Calls in arrears) असे समजले जाते.

६) राखीव भांडवल (Reserve Capital) –

राखीव भांडवल म्हणजे अभिदत्त (विक्री झालेल्या) भांडवलाचा (Subscribed capital) असा भाग ज्याची मागणी करण्यात आलेली नाही आणि प्रमंडळाच्या विशेष प्रस्तावाद्वारे असे निश्चित करण्यात आलेले असेल की, भविष्यात कंपनीच्या समापनाची घटना सोडून अन्य कोणत्याही प्रसंगी त्याची मागणी करण्यात येणार नाही.

८.१.४ ताळेबंदामधे भाग भांडवलाची हाताळणी:

उदाहरण: प्रत्येकी ₹ १०० च्या १०,००० साधारण भागात विभागलेल्या ₹ १०,०००चे अधिकृत भांडवल असलेल्या प्रमंडळाची स्थापना झाली. सार्वजनिक निर्गमनादवारे ७५०० भाग विक्रीस काढण्यात आले. ज्यावर अर्जासोबत प्रति भाग ₹ ३०, वाटपावर ₹ ३० आणि उरलेली रक्कम अंतिम हप्ता मागणीवर द्यावयाची आहे.

६००० भागांसाठी अर्ज प्राप्त झालेत. ज्याचेकडे ५०० समभाग आहेत असा एक भागधारक सोडून अन्य सर्वांकडून योग्य वेळी आवंटन राशी प्राप्त झाली. प्रमंडळाने अंतिम मागणी केलेली नाही.

ताळेबंदात आपण भाग भांडवलाचे वर्गीकरण कशाप्रकारे दर्शवाल.

उत्तर:

प्रमंडळाचा ताळेबंद ....रोजीचा

देयता	रक्कम ₹	संपत्ती	रक्कम ₹
अधिकृत भांडवल : १०,००० समभाग प्रत्येकी ₹ १००	१०,००,०००	बँकेत शिल्लक	३,४५,०००
निर्गमीत भांडवल: ७,५०० समभाग प्रत्येकी ₹ १००	७,५०,०००		
विक्री झालेले भांडवल : ६,००० समभाग प्रत्येकी ₹ १००	६,००,०००		
मागणी केलेले भांडवल ६,००० समभाग प्रत्येकी ₹ १०० त्यापैकी ₹ ६० प्रमाणे मागणी केलेले	३,६०,०००		
वसूल झालेले भांडवल : ६,००० समभाग प्रत्येक ₹ १०० पैकी ₹ ६० ची मागणी केली ३,६०,००० वजा – अप्राप्त मागणी (५०० x ३०) १५,०००	३,४५,०००		
	३,४५,०००		**३,४५,०००**

भाग भांडवल विक्रीच्या पद्धती (निर्गमनाचे) प्रकार (Types/Methods of Issue of Share Capital) –

१. समभाग धारकांना हक्क भागांचे निर्गमन (विक्री) (Right Issue) [Sec. ६२]

२. कर्मचाऱ्यां करिता कर्मचारी स्कंध (Stock) विकल्प योजना [(कलम ६२(१) (क)]

३. कोणत्याही व्यक्तीला [कलम ६२(१) (क)]

अ) i) खाजगीरित्या भागांची विक्री करणे (कलम ४२ आर १४)

ii) केवळ भागधारकांना पूर्वाधिकार भागांचे वाटप (आवंटन)

ब) सार्वजनिकरित्या भागांची विक्री (निर्गमन)

क) संचालक किंवा कर्मचाऱ्यांना विशेष श्रम समभागांची विक्री (कलम ५४) (sweat equity shares issue to directors of employees)

४. सभासदांना/भागधारकांना बोनस (बक्षिस) भागांचे निर्गमन (विक्री) [कलम ६३ (१)]

प्रामुख्याने **१२ वी अभ्यासक्रमामध्ये 'सार्वजनिकरित्या भाग विक्री'चा समावेश असल्याने याच पद्धतीशी संबंधित सविस्तर माहिती या ठिकाणी देण्यात येत आहे.**

भाग भांडवल विक्री/निर्गमन

अ.क्र	प्रतिभूती/भाग प्रकार	खाजगी प्रमंडळ	**सार्वजनिक प्रमंडळ**	**अर्थ**	लेखांकन नोंद
१.	हक्क भाग	✓	✓	सामान्यतः हक्क भागांचे निर्गमन विद्यमान भागधारकांना कसर देऊन केले जाते. हे भाग खरेदी करण्यासाठी विद्यमान भागधारकांना प्राधान्यक्रमाने किंवा हक्क म्हणून दिले जातात.	हक्क भागांच्या लेखांकन नोंदी सार्वजनिकरित्या भाग विक्री निर्गमनानुसार केल्या जातात.
२.	कर्मचारी स्कंध विकल्प योजना	✓	✓	अशा भागांचे निर्गमन कर्मचाऱ्यांना बाजार मूल्यापेक्षा कमी किंमतीला केले जाते. ही योजना कर्मचाऱ्यांना प्रमंडळाच्या भागांच्या माध्यमातून मालकी मिळविण्यास प्रेरणा देते.	लेखांकन मूल्य हे योग्य मूल्य किंवा अंतर्गत मूल्य किंवा अंतर्गत मूल्य विकल्प कर्मचारी नुकसान भरपाई खर्च खाते. अस्थागित नुकसान भरपाई खर्च खाते इ. नवीन खाते उघडले जाते.
३.	(अ) खाजगीरित्या भाग विक्री/ निर्गमन	✓	✓	अशा भागांचे निर्गमन काही व्यक्तींना किंवा व्यक्तींच्या समूहाला केले जाते.	सेबीच्या माध्यमातून नोंद करून भाग विक्री करण्याच्या वेळखाऊ प्रक्रियेतून सुटका होते.
	(ब) सार्वजनिकरित्या भाग विक्री	×	✓	भाग बाजारामध्ये भागांची नोंद करून सार्वजनिकरित्या भागविक्री करणे.	सामान्यतः प्रमंडळ भागांची विक्री प्रारंभिक सार्वजनिक मागणी (IPO) प्रमाणे करते. जमा झालेले भांडवल भाग भांडवल म्हणून ताळेबंदात दाखविले जाते.

	(क) विशेषश्रम भाग विक्री	✓	✓	कंपनी कायदा २०१३ कलम २(८८) नुसार विशेषश्रम भागांची विक्री प्रमंडळाच्या संचालक किंवा कर्मचाऱ्यांना कसर देऊन रोख रक्कमेच्या प्रतिफला शिवाय केली जाते. प्रमंडळाला त्यांनी दिलेल्या सल्ल्याबद्दल किंवा त्यांनी प्रमंडळाला बौद्धिक संपदा हक्क दिल्याबद्दल किंवा मूल्यवर्धित कार्यवाहीसाठी असे भाग त्यांना दिले जातात.	लेखांकन मानकाप्रमाणे याची नोंद ताळेबंदामधे केली जाते जर रोख रकमेच्या प्रतिफला शिवाय असेल तर.
४.	बक्षिस भाग	✓	✓	असे भाग विद्यमान भागधारकांना पूर्ण वसूल स्वरूपात बक्षिस म्हणून दिले जातात.	बक्षिस भाग हे कवळ निधीचे स्वरूप बदलल्यासारखे आहे. यामधे निधी कमी होतो व एकीकडे त्या कारणामुळे भाग भांडवलामध्ये वाढ होते. हे एक प्रकारे प्रतिभूती वाढावा भांडवलनिधी इ. भांडवलामध्ये वर्ग करण्यात आल्यासारखे आहे.

८.२.१ भागांचे सार्वजनिक निर्गमन (विक्री) (Public Issue of Shares) :

प्राथमिक बाजारात भागांची विक्री करून भांडवलाची उभारणी करणे ही सार्वजनिक मर्यादित प्रमंडळाची सर्वसामान्य आणि लोकप्रिय अशी पद्धत आहे. प्रमंडळ आपल्या भागांची सार्वजनिक विक्री करण्याकरिता खालील कार्य पद्धतीचा अवलंब करते.

१. माहिती पत्रकाचे निर्गमन (प्रसिद्ध) करणे (Issue of Prospectus) –

प्रमंडळामधील संभाव्य गुंतवणूकदाराला आपल्या प्रमंडळाबद्दलची संपूर्ण माहिती व्हावी याकरिता प्रमंडळ एक माहिती पत्रक निर्गमित (प्रसिद्ध) करते. यामध्ये जनतेला निर्गमित करण्यात येणाऱ्या भागांची संख्या, भागांचे दर्शनीमूल्य (Face value) आणि अर्जासोबत, वाटपाचेवेळी, (अर्थात आवंटनाचे वेळी) आणि मागणीचे वेळी देय असलेल्या रकमेची माहिती दिलेली असते.

२. अर्जाची प्राप्ती (Receipt of Applications) –

प्रमंडळाचे भाग खरेदी करण्यासाठी इच्छुक असलेल्यांनी एका निश्चित तारखेपर्यंत भाग अर्जाच्या रकमेवर प्रमंडळाकडे अर्ज जमा करणे आवश्यक असते. प्रमंडळाद्वारे भाग खरेदीचे अर्ज हे स्कंध दलाल आणि बँकाच्या माध्यमातून जनतेला उपलब्ध करून दिले जातात. कंपनी कायदा २०१३च्या कलम ३९(२) प्रमाणे अर्जाबरोबर देय असणारी राशी ही प्रत्येक भागाच्या दर्शनी मूल्याच्या ५% पेक्षा कमी असता कामा नये किंवा भारतीय प्रतिभूती आणि विनिमय मंडळ (SEBI) या संस्थेने ठरवून दिलेल्या नियमानुसार अन्य प्रतिशत प्रमाण निश्चित केले जाते.

३. भागांचे वाटप/आवंटन (Allotment of Shares) –

कंपनी कायदा २०१३च्या कल ३९(१) प्रमाणे कंपनीच्या माहिती पत्रकामधे कमीत कमी किती भागांच्या अर्जाकरिता मागणी आल्यास आवंट (वाटप) केले जाईल या संबंधीचा जो उल्लेख असेल, कमीत कमी तेवढ्याच रकमेची जनतेकडून मागणी आल्याशिवाय तसेच अर्जासोबतची प्रार्थना रक्कम ही योग्य प्रकारे धनादेशाद्वारे किंवा अन्य योग्य दस्तऐवजाद्वारे

(Instrument)प्राप्त झाल्याशिवाय भागांचे वाटप करता येणार नाही. तसेच संचालकांनी भाग वाटपा संबंधीची सर्व कायदेशीर बाबींची पूर्तता केल्यानंतरच भागांचे वाटप केले जाईल.

ज्या भागधारकांना भागांचे वाटप करण्याचे निश्चित करण्यात आले असेल त्यांना एक निश्चित भागाचे आवंटन केल्या संबंधिचे पत्र पाठविले जाते. तसेच ज्यांना भागांचे आवंटन (वाटप) झालेले नसेल त्यांना दिलगिरीच्या पत्रासह त्यांनी अर्जासोबत जमा केलेली रक्कमदेखील परत करण्यात यावी. ज्यांना भागांचे आवंटन करण्यात आले, त्यांचेकडून प्रत्येक भागाच्या दर्शनी मूल्याच्या उरलेल्या रकमेपैकी काही रकमेची लगेच मागणी करण्यात येते. या मागणी रकमेला आवंटन राशी असे म्हणतात.

४. भाग हप्ता मागणी/ याचना राशी (Calls on Shares) –

भाग आवंटन राशी प्राप्त झाल्यानंतर अर्जासोबतची आणि आवंटनावर प्राप्त झालेली राशी सोडून शिल्लक राहिलेल्या रकमेकरिता भागधारकांकडून केलेली मागणी म्हणजे हप्ता मागणी होय. जर एका पेक्षा जास्त हप्त्यांमध्ये मागणी करण्यात येत असेल तर त्याला क्रमशः प्रथम हप्ता, द्‌वितीय हप्ता मागणी या प्रमाणे संबोधिले जाते आणि शेवटच्या हप्त्याला अंतिम हप्ता मागणी असे म्हटले जाते. भागधारकांना हप्ता मागणीच्या राशीच्या शोधनासाठी कमीत कमी १४ दिवसांची पूर्वसूचना देणे आवश्यक आहे.

भाग निर्गमन संबंधीच्या (विक्री संबंधीच्या) मूलभूत लेखांकन नोंदी (Basic Accounting enteries for Issue of shares):

समभाग (Equity shares) आणि पूर्वाधिकार भाग (Preference shares) निर्गमन संबंधीची कार्यपद्धती ही सारखीच असते. तरीही भागांवर राशीची मागणीकरतांना दोन्ही प्रकारच्या भागांमधील लेखांकीय नोंदी मधील फरक लक्षात यावा यासाठी लेखांकन नोंद करतांना संबंधित प्रकारच्या भागाच्या मागे 'समभाग' किंवा 'पूर्वाधिकार' भाग हा शब्द लिहिण्यात यावा.

लेखांकन नोंदी (Accounting Entries): –

१. भाग अर्जाची राशी (प्रार्थना राशी) प्राप्त झाल्यास

बँक खाते... नावे

भाग अर्ज (प्रार्थना) खात्याला

(.............भागांवर प्रतिभाग ₹ प्रमाणे प्रार्थना राशी प्राप्त झाल्याबद्‌दल)

भागांच्या अर्जावरील प्राप्त राशी ही प्रमंडळाच्या भाग भांडवलाच्या रकमेचा भाग असल्याकारणे ती राशी भाग भांडवल खात्याला स्थानांतरित करण्यात येते.

२. भाग अर्जाची राशी (प्रार्थना राशी) भाग भांडवल खात्यास स्थानांतरित केल्यास

भाग अर्ज (प्रार्थना) खाते.................................... नावे

भाग भांडवल खात्याला

(भाग प्रार्थना राशी भाग भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्‌दल)

३. भाग वाटप (आवंटन) राशी देय झाल्यास/मागविल्यास

भाग वाटप (आवंटन) खाते .... नावे

भाग भांडवल खात्याला

(...........भागांवर प्रतिभाग ₹ ....प्रमाणे आवंटन राशीची मागणी केल्याबद्‌दल)

४. भाग आवंटन (भाग वाटप) राशी प्राप्त झाल्याबद्‌दल

बँक खाते... नावे

भाग वाटप (आवंटन) खात्याला

(...........भागांवर प्रतिभाग ₹ ....प्रमाणे आवंटन राशी प्राप्त झाल्याबद्‌दल)

५. प्रथम हप्त्याची मागणी (याचना) केल्यास

भाग प्रथम याचना (हप्ता मागणी) खाते .... नावे

भाग भांडवल खात्याला

(......भागांवर प्रती भाग ₹ .... प्रमाणे प्रथम हप्ता मागविल्याबद्दल)

६. प्रथम हप्ता मागणीची (याचना) राशी मिळाल्याबद्दल:

बँक खाते... नावे

भाग प्रथम हप्ता मागणी (याचना) खात्याला

(......भागांवर प्रतिभाग ₹ ....प्रमाणे प्रथम हप्त्याची राशी मिळाल्याबद्दल)

७. दुसऱ्या हप्त्याची मागणी (याचना) केल्यास

भाग दुसरा हप्ता मागणी (याचना) खाते .... नावे

भाग भांडवल खात्याला

(........भागांवर @ भाग ₹.....प्रमाणे दुसऱ्या हप्त्याची मागणी (याचना) केल्याबद्दल)

८. भागांच्या दुसरा हप्ता मागणीची (याचनेची) राशी मिळाल्यास

बँक खाते... नावे

दुसरा हप्ता मागणी (याचना) खात्याला

(.......भागांवर प्रतिभाग ₹......... प्रमाणे दुसरा हप्ता मागणीची (याचनेची) राशी मिळाल्याबद्दल)

९. भागांवरील तिसरा आणि अंतिम हप्ता (याचना) मागविल्यास

भाग तिसरा आणि अंतिम हप्ता मागणी (याचना) खाते........ नावे

भाग भांडवल खात्याला

(.......भागांवर प्रतिभाग ₹. ....प्रमाणे तिसऱ्या आणि अंतिम हप्त्याची मागणी (याचना) केल्याबद्दल)

१०. भागांवरील तिसऱ्या आणि अंतिम हप्त्याची (याचना) राशी मिळाल्याबद्दल

बँक खाते... नावे

भाग तिसरा आणि अंतिम हप्ता मागणी (याचना) खात्याला

(....भागांवर प्रत्येकी ₹ ....प्रमाणे तिसऱ्या आणि अंतिम हप्त्याची (याचना) राशी मिळाल्याबद्दल)

उदाहरणे

१. गजानन लि. ने प्रतिभाग ` १० प्रमाणे ६०,००० समभाग निर्गमित केले (विक्रीस काढले) या भागांवर खालीलप्रमाणे राशी देय आहे.

प्रार्थना (आवेदन) सोबत प्रतिभाग ₹ २

भाग आवंटना वर (वाटपावर) प्रतिभाग ₹ ३

प्रथम याचना (हप्ता मागणी) प्रतिभाग ₹ ३

अंतिम याचना (हप्ता मागणी) प्रतिभाग ₹ २

निर्गमीत सर्व भागांकरीता मागणी अर्ज प्राप्त झाले आणि त्यांचे संबंधित सर्व देय राशी योग्य वेळी मिळाली.

गजानन लि. चे पुस्तकात आवश्यक रोजकीर्द नोंदी द्या.

गजानन लि. चे पुस्तकात

रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	बँक खाते ....नावे समभाग अर्ज (प्रार्थना) खात्याला (६०,००० समभागांवर प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे प्रार्थना राशी मिळाल्याबद्दल)		१,२०,०००	१,२०,०००
२.	समभाग अर्ज (प्रार्थना) खाते...................................नावे समभाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे ६०,००० समभागांची राशी समभाग भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)		१,२०,०००	१,२०,०००
३.	समभाग वाटप (आवंटन) खाते.................................नावे समभाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे ६०,००० समभागांवर आवंटन (वाटप)राशीची मागणी केल्याबद्दल)		१,८०,०००	१,८०,०००
४.	बँक खाते. ....नावे समभाग आवंटन (वाटप) खात्याला (प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे ६०,००० समभागांवर आवंटन राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)		१,८०,०००	१,८०,०००
५.	समभाग प्रथम याचना (प्रथम हप्ता मागणी) खाते ....नावे समभाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे ६०,००० समभागांवर प्रथम याचना (हप्ता) मागविल्याबद्दल)		१,८०,०००	१,८०,०००
६.	बँक खाते. ....नावे समभाग प्रथम याचना (प्रथम हप्ता मागणी) खात्याला (प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे ६०,००० समभागांवर प्रथम याचना राशी मिळाल्याबद्दल)		१,८०,०००	१,८०,०००
७.	समभाग अंतिम याचना (हप्ता मागणी) खाते .... नावे समभाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे ६०,००० समभागांवर अंतिम याचना (हप्ता मागणी) केल्याबद्दल)		१,२०,०००	१,२०,०००
८.	बँक खाते ....नावे समभाग अंतिम याचना (हप्ता मागणी) खात्याला (प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे ६०,००० समभागांवर अंतिम याचना राशी मिळाल्याबद्दल)		१,२०,०००	१,२०,०००

२. **ऑनेस्टी लि. ने २०,००० पूर्वाधिकार भाग प्रतिभाग ` १० प्रमाणे देय असलेले निर्गमित केले (विक्रीस काढले). त्यांचेवर खालील प्रमाणे रक्कम देय आहे.**

अर्जासोबत प्रतिभाग ₹ ४

भाग वाटपावर ₹ २

प्रथम आणि अंतिम हप्ता मागणीवर ₹ ४

सर्व भागांकरिता प्रार्थना पत्र (अर्ज) प्राप्त झाले आणि येणे असलेली संपूर्ण रक्कम प्राप्त झाली.

ऑनेस्टी लि. चे पुस्तकात आवश्यक रोजकीर्द नोंद घ्या.

उत्तर – २ : **ऑनेस्टी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी**

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	बँक खाते ....नावे पूर्वाधिकार भाग प्रार्थना (अर्ज) खात्याला (प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे २०,००० पूर्वाधिकारी भागांवर प्रार्थना राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)		८०,०००	८०,०००
२.	पूर्वाधिकार भाग प्रार्थना खाते.....................................नावे पूर्वाधिकार भाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे २०,००० पूर्वाधिकारी भागांची राशी पूर्वाधिकार भाग भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)		८०,०००	८०,०००
३.	पूर्वाधिकार भाग आवंटन खाते...................................नावे पूर्वाधिकार भाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे २०,००० पूर्वाधिकार भागांवर आवंटन राशीची मागणी केल्याबद्दल)		४०,०००	४०,०००
४.	बँक खाते ....नावे पूर्वाधिकार भाग आवंटन खात्याला (प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे २०,००० पूर्वाधिकार भागांवरील आवंटन राशी मिळाल्याबद्दल)		४०,०००	४०,०००
५.	पूर्वाधिकार भाग प्रथम आणि अंतिम याचना खाते.................नावे पूर्वाधिकार भाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे २०,००० पूर्वाधिकार भागांवर प्रथम आणि अंतिम याचना राशी मागविल्याबद्दल)		८०,०००	८०,०००
६.	बँक खाते ....नावे पूर्वाधिकार भाग प्रथम आणि अंतिम याचना खात्याला (प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे २०,००० पूर्वाधिकार भागांवर प्रथम आणि अंतिम याचना राशी मिळाल्या)		८०,०००	८०,०००

भागांचे अधिमूल्यावर (प्रव्याजीवर) निर्गमन (विक्री) (Issue of a share at Premium)

प्रमंडळ आपले भाग त्याच्या दर्शनीमूल्यापेक्षा (Face value) जास्त किंमतीने निर्गमीत (विक्री) करू शकते. भागाच्या दर्शनी मूल्यापेक्षा जास्त असणाऱ्या निर्गमीत मूल्याला भाग अधिमूल्य (प्रव्याजी) असे म्हणतात. जर ₹ १० चा भाग हा ₹ १३ला निर्गमित (विक्री) करण्यात येत असेल तर हे जास्तीचे ₹ ३ म्हणजे भाग अधिमूल्य होय. अधिमूल्यापासून प्राप्त रक्कम ही एका स्वतंत्र खात्यामध्ये जमा केली त्यास भाग अधिमूल्य (प्रव्याजी) खाते किंवा प्रतिभूती प्रव्याजीखाते म्हणून ओळखले जाते. या खात्याची जमा बाकी ही ताळेबंदाचे देयता बाजूला स्वतंत्रपणे दर्शविली जाते.

कोणतीही स्पष्ट सूचना नसल्यास भाग अधिमूल्याची हाताळणी ही भाग आवंटन प्रसंगी करण्यात यावी. आवंटनाची राशी देय होते किंवा प्राप्त होईल यापैकी कोणत्याही एका वेळेस भाग अधिमूल्य खाते हे जमा करण्यात यावे.

रोजकीर्द नोंद –

भाग आवंटन खाते .... नावे

भाग भांडवल खात्याला

भाग प्रव्याजी /प्रतिभूती प्रव्याजी खात्याला

३. अंकीता लि. ने प्रत्येकी ` १०चा भाग ` २ प्रव्याजी वर या प्रमाणे १०,००० समभाग विक्रीचा प्रस्ताव जनतेसमोर ठेवला भागांवर खालील प्रमाणे रकमा देय होत्या.

अर्जासोबत ₹ ४, आवंटनावर ₹ ४ (प्रव्याजी सह) प्रथम आणि अंतिम हप्ता मागणी (याचना) – शिल्लक राहिलेली रक्कम. जनतेद्वारे सर्व भागांची खरेदी करण्यात आली आणि येणे असलेली सर्व रक्कम मिळाली.

वरील व्यवहारांच्या रोजकीर्द नोंदी द्या तसेच ताळेबंद दर्शवा.

उत्तर :

अंकिता लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	विवरण	खा. पा.	नावे रक्कम रु.	जमा रक्कम रु.
१.	बँक खाते ....नावे		४०,०००	
	समभाग प्रार्थना खात्याला			४०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे १०,००० समभागांवर प्रार्थना राशी (अर्ज राशी) मिळाल्याबद्दल			
२.	समभाग प्रार्थना खाते...नावे		४०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			४०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे १०,००० समभागांची प्रार्थना राशी समभाग भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल			
३.	समभाग आवंटन खाते ....नावे		४०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			२०,०००
	भाग प्रव्याजी खात्याला			२०,०००
	(प्रव्याजी सह प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे १०,००० समभागांवर आवंटन राशीची मागणी केल्याबद्दल			

४.	बँक खाते ....नावे समभाग आवंटन खात्याला (प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे १०,००० समभागांवर आवंटन राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)		४०,०००	 ४०,०००
५.	प्रथम आणि अंतिम याचना राशी खाते ....नावे समभाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे १०,००० समभागांवर प्रथम आणि अंतिम याचना राशीची मागणी केल्याबद्दल)		४०,०००	 ४०,०००
६.	बँक खाते ....नावे समभाग प्रथम आणि अंतिम याचना खात्याला (प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे १०,००० समभागांवरील प्रथम आणि अंतिम याचना राशी मिळाल्याबद्दल)		४०,०००	 ४०,०००

अंकिता लि. चा ताळेबंद

देयता	रक्कम ₹	संपत्ती	रक्कम ₹
भाग भांडवल १०,००० समभाग प्रत्येकी ₹ १० भाग	१,००,०००	बँक	१,२०,०००
प्रव्याजी/प्रतिभूती भाग प्रव्याजी खाते	२०,०००		
	१,२०,०००		१,२०,०००

भागांचे कसरीवर (सूट) निर्गमन (विक्री) (Issue of shares at Discount)

जेव्हा प्रमंडळ आपल्या भागांची विक्री ही त्यांच्या दर्शनी मूल्यापेक्षा कमी मूल्याने करते त्यावेळेस भागांचे कसरीवर निर्गमन (विक्री) करण्यात आले असे समजले जाते. सामान्यतः प्रमंडळाद्वारे भागांचे कसरीवर निर्गमन करण्यात येत नाही. कारण देण्यात येणारी कसर हे प्रमंडळाचे नुकसान (Loss) आहे म्हणून कोणतीही कंपनी या संबंधी इच्छुक नसते.

भागांच्या निर्गमनामुळे होणारे नुकसान भाग निर्गमन कसर खात्याला नावे केले जाते, आणि कसरीची ही रक्कम ताळेबंदाचे संपत्ती बाजूवर जोपर्यंत तिचे पूर्णपणे अपलेखन (written off) होत नाही तेथपर्यंत दर्शविली जाते. कसर संबंधीची नोंद ही भाग आवंटन नोंदीचे वेळीसच स्थानांतरण नोंदी सह करण्यात यावी, कारण भागांचे आवंटन होताच प्रमंडळाला ते देत असलेल्या भाग कसर संबंधीचे नुकसान होते.

रोजकीर्द नोंद –

भाग आवंटन खाते .... नावे
भाग कसर निर्गमन खाते .... नावे
भाग भांडवल खात्याला

सूचना : कंपनी कायदा २०१३ चे तरतूदी नुसार भागांचे सार्वजनिक निर्गमन हे कसरीवर करता येत नाही.

४. **अश्विनी लि. ने प्रतिभाग '₹ १५चा ' १ कसरीवर या प्रमाणे १०,००० समभागांच्या भरणाकरिता (विक्री करिता) जनतेकडून अर्ज आमंत्रित केले. त्यावर खालील प्रमाणे राशी देय आहे.**

अर्जासोबत ₹ ५ आवंटनावर ₹ ९

निर्गमित सर्व भागांकरिता अर्ज प्राप्त झालेत आणि आवंटन ही करण्यात आले. आवंटनावर येणे रक्कम प्राप्त झाली.

अश्विनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंद द्या आण ताळेबंदावर होणारा प्रभाव दर्शवा.

उत्तर:

अश्विनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	विवरण	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	बँक खाते ....नावे		५०,०००	
	समभाग प्रार्थना खात्याला			५०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ५ प्रमाणे १०,००० समभागांवर प्रार्थना राशी मिळाल्याबद्दल)			
२.	समभाग प्रार्थना खाते..नावे		५०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			५०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ५ प्रमाणे १०,००० समभागांवरची प्राप्त प्रार्थना राशी समभाग भांडवल खात्याला स्थानांतरत केल्याबद्दल)			
३.	समभाग आवंटन खाते ....नावे		९०,०००	
	भाग निर्गमन कसर खाते......................................नावे		१०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			१,००,०००
	(प्रतिभाग ₹ १ कसर दिल्यानंतर प्रतिभाग ₹ ९ प्रमाणे १०,००० समभागांवर आवंटन राशीची मागणी केल्याबद्दल)			
४.	बँक खाते. ....नावे		९०,०००	
	समभाग आवंटन खात्याला			९०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ९ प्रमाणे १०,००० समभागांवर आवंटन राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)			

अश्विनी लि. चा ताळेबंद

देयता	रक्कम ₹	संपत्ती	रक्कम ₹
भाग भांडवल		बँक खाते	१,४०,०००
१०,००० समभाग प्रत्येकी रु. १५ प्रमाणे	१,५०,०००	भाग निर्गमन कसर खाते	१०,०००
	१,५०,०००		१,५०,०००

८.२.४ भागांच्या प्रत्यक्ष निर्गमनापेक्षा जास्त भागांकरिता मागणी येणे/अत्याधिक भागांकरिता मागणी

अ) अभिदान (Over Subscription of shares)

प्रमंडळाने निर्गमित (विक्रीस काढलेल्या) केलेल्या भागांपेक्षा जास्तीच्या भागांच्या मागणीचे अर्ज जनतेकडून प्राप्त झाल्यास त्याला अत्याधिक अभिदान असे समजले जाते. अत्याधिक अभिदान प्रसंगी तीन शक्यता असू शकतात.

१) काही अर्जदारांना त्यांनी जेवढ्या भागांकरिता अर्ज केले असतील तेवढ्या सर्व भागांचे आवंटन करण्यात येते. यालाच पूर्ण आवंटन असे मानले जाते. अशा प्रकरणांमध्ये अर्जासोबत कोणतीही जास्त रक्कम मिळालेली नसते.

२) काही अर्जदारांना भागांचे कसलेही आवंटन करण्यात येत नाही. अर्थात त्यांचे अर्ज अस्वीकृत करण्यात आले (नाकारण्यात आले.) अशा वेळी अस्वीकृत अर्जदारांना त्यांना अर्जासोबत प्रमंडळाकडे जमा केलेली संपूर्ण रक्कम परत करण्यात येते.

रोजकीर्द नोंद

भाग अर्ज खाते .... नावे

बँक खात्याला

३) काही अर्जदारांना त्यांनी जेवढ्या भागांसाठी अर्ज केला असेल त्यापेक्षा कमी भागांचे आवंटन करण्यात आले असल्यास त्याला आंशिक आवंटन (Partial allotment) म्हणून ओळखले जाते अशा वेळी जास्तीच्या अर्जासोबत मिळालेल्या प्रार्थना राशीचा उपयोग संबंधितांच्या आवंटनाचे वेळी येणे राशीमध्ये समयोजित करण्यात येतो. त्या करिता भाग अर्ज खात्यामधून (भाग प्रार्थना खात्यामधून) जास्तीची असलेली रक्कम ही भाग आवंटन खात्याला स्थानांतरित करण्यात येते.

उदाहरण :

वैशाली लि. ने सममूल्यावर (at par) प्रतिभाग ₹ १० प्रमाणे १०,००० समभाग निर्गमित केले (विक्रीस काढले) या भागांवर देय असलेली राशी पुढीलप्रमाणे

अर्जासोबत ₹ ३

आवंटनावर ₹ ४

प्रथम आणि अंतिम हप्ता मागणीवर ₹ ३

प्रमंडळाकडे १५००० भागांसाठी अर्ज प्राप्त झाले. संचालक मंडळाने ५००० भागांचे अर्ज नाकारले आणि त्यांचे कडून अर्जासोबत मिळालेली राशी त्यांना परत करण्यात आली. सर्व येणे राशी योग्य वेळी मिळाली.

वैशाली लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी दर्शवा.

उत्तर:

वैशाली लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे राशी रु.	जमा राशी रु.
१.	बँक खाते ....नावे		४५,०००	
	समभाग प्रार्थना खात्याला			४५,०००
	(प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे १५,००० समभागांकरिता प्रार्थना राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)			
२.	समभाग प्रार्थना खाते...नावे		३०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			३०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे १०,००० समभागांवरील प्रार्थना राशी समभाग भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			
३.	समभाग प्रार्थना खाते...नावे		१५,०००	
	बँक खात्याला			१५,०००
	(प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे ५,००० भागांची प्रार्थना राशी परत केल्याबद्दल)			
४.	समभाग आवंटन खाते ....नावे		४०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			४०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे १०,००० समभागांवर आवंटन राशी मागविल्याबद्दल)			
५.	बँक खाते ....नावे		४०,०००	
	समभाग आवंटन खात्याला			४०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे १०,००० भागांवर आवंटन राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)			

६.	समभाग प्रथम व अंतिम याचना खाते ....नावे समभाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे १०,००० समभागांवर प्रथम व अंतिम याचना राशीची मागणी केल्याबद्दल)		३०,०००	 ३०,०००
७.	बँक खाते ....नावे समभाग प्रथम व अंतिम याचना खात्याला (प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे १०,००० समभागांवर प्रथम व अंतिम याचना राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)		३०,०००	 ३०,०००

अनुपातिक/प्रमाणशीर/सप्रमाण आवंटन (वाटप) (Pro-rata/Properationate allotment) :

जेव्हा भागांना येणारी मागणी ही निर्गमित भागांपेक्षा जास्त असेल तेव्हा प्रमंडळ संचालक एकूण भागांसाठी आलेली मागणी आणि निर्गमित करण्यात आलेल्या भागांच्या संख्येच्या आधारावर आनुपातिक स्वरूपात अर्जदारांची मागणी कमी करू शकतात. अशा प्रकरणांमध्ये प्रत्येक अर्जदाराला त्यांनी मागणी केल्यापेक्षा कमी भाग मिळतील.

वैकल्पिकरित्या काही अर्जदारांचे काही अर्ज नाकारून त्यांचेकडून अतिरिक्त अर्जासोबतची राशी परत केली जाते आणि उरलेल्या भागांचे पूर्णपणे आवंट केले जाते, आणि अन्य अर्जदारांना आनुपातिक प्रमाणात वाटप केले जाते.

भागांचे आनुपानिक प्रमाणात आवंटन करण्यात आलेले असल्यास अतिरिक्त प्राप्त झालेली राशी ही भागधारकांकडून आवंटन रकमेच्या मागणीमध्ये समयोजित करण्यात यावी.

त्या संबंधीची रोजकीर्द नोंद

अ) भाग अर्ज खाते.....................नावे

भाग आवंटन खात्याला

किंवा

ब) भाग अर्ज खाते....................नावे

भाग भांडवल खात्याला

भाग आवंटन खात्याला

६. **सानिका कंपनी लि. ने प्रति भाग ₹ १० प्रमाणे १०,००० समभागांचे निर्गमन केले. त्यावर पुढीलप्रमाणे राशी देय होती.**

अर्जासोबत ₹ २ आवंटनावर ₹ ५

प्रथम आणि अंतिम हप्ता मागणी ₹ ३

प्रमंडळाकडे २०,००० भागांकरिता अर्ज आले. संचालकांनी सर्व अर्जदारांना आनुपानित प्रमाणात समभागांचे वाटप करण्याचे ठरविले.

भागांवरील सर्व मागण्या (याचना) करण्यात आल्या आणि त्यांचेशी संबंधित रकमा मिळाल्या.

सानिका कं. लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी घ्या.

उत्तर :

सानिका लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	बँक खाते ....नावे		४०,०००	
	समभाग प्रार्थना खात्याला			४०,०००
	(प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे २०,००० समभागांकरिता प्रार्थना राशी मिळाल्याबद्दल)			
२.	समभाग प्रार्थना खाते...नावे		४०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			२०,०००
	समभाग आवंटन खात्याला			२०,०००
	(प्राप्त समभाग प्रार्थना पैकी १०,००० भागांची राशी @ ₹ २ प्रमाणे भांडवल खात्याला स्थानांतरित केली आणि जास्तीच्या १०,००० समभागांवरील राशी @ भाग ₹ २ प्रमाणेची भाग आवंटन खात्याला समायोजित करण्यात आली.)			
३.	समभाग आवंटन खाते ....नावे		५०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			५०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ५ प्रमाणे १०,००० समभागांवर आवंटन राशी मागविल्याबद्दल)			
४.	बँक खाते ....नावे		३०,०००	
	समभाग आवंटन खात्याला			३०,०००
	(जास्तीच्या प्रार्थना राशीचे समायोजन केल्यानंतर आवंटनावर प्राप्त झालेल्या राशीबद्दल)			
५.	समभाग प्रथम व अंतिम याचना खाते ....नावे		३०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			३०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे १०,००० भागांवर प्रथम व अंतिम याचनेची मागणी केल्याबद्दल)			
६.	बँक खाते ....नावे		३०,०००	
	समभाग प्रथम व अंतिम याचना खात्याला			३०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे १०,००० भागांवर प्रथम व अंतिम याचना राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)			

टिप १ : प्रमंडळाने १०,००० भागाचे जनतेकरिता निर्गमन केले (विक्रीस काढले) परंतु जनतेकडून २०,००० भागांकरिता अर्ज प्राप्त झाले. म्हणजे अतिरिक्त १०,००० भागांकरिता अर्ज प्राप्त झाले.

अर्जासोबत मिळालेली एकूण राशी/प्रार्थना राशी

२०,००० भागांवर प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे = ४०,०००

वज – प्रतीभाग ₹ २ प्रमाणे १०,००० भागांच्या निर्गमनावरील रक्कम = २०,०००

अर्जासोबत जास्तीची मिळालेली रक्कम/जास्तीची प्रार्थना राशी = २०,०००

म्हणून अतिरिक्त १०००० समभागांवर प्रतीभाग ₹ २ प्रमाणे मिळालेली जास्तीची राशी ₹ २०,०००चे आवंटन राशीमध्ये समायोजन करण्यात यावे.

टिप २ : आवंटन राशी/रक्कम प्राप्त = मागणी केलेली आवंटन राशी वजा अर्जासोबत जास्तीची मिळालेली रक्कम

= ५०,००० – २०,००० = ₹ ३०,०००

ब) प्रत्यक्ष निर्गमनापेक्षा कमी भागांकरिता मागणी येणे/ भागांचे कमी अभिदान (Under Subscription of shares)

जेव्हां निर्गमित करण्यात आलेल्या (विक्री करिता काढण्यात आलेल्या) भागांपेक्षा कमी भागांसाठी मागणी करणारे अर्ज जनतेकडून आल्यास त्याला भागांचे कमी अभिदान (Under Subscription of shares) असे म्हणतात. या प्रसंगी जेवढ्या भागांकरिता मागणी आली आणि आवंटन करण्यात आले त्यानुसार रोजकीर्द नोंदी करण्यात याव्यात.

७. xyz **कंपनी लि. ने प्रतिभाग ₹ १०० प्रमाणे ४,००० भाग विक्रीस काढले. त्यावर खालीलप्रमाणे प्रतिभाग रक्कम देय आहे.**

अर्जासोबत ₹ २५ आवंटनावर ₹ ६०

प्रथम आणि अंतिम हप्ता मागणी ₹ १५

जनतेकडून ३,००० भागांकरिता अर्ज आले. सर्व अर्जदारांना भागांचे वाटप करण्यात आले. आवंटन आणि मागणीची सर्व रक्कम मिळाली. xyz **कंपनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंद करा.**

उत्तर:

xyz कंपनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	बँक खाते ....नावे भाग प्रार्थना खात्याला (प्रतिभाग ₹ २५ प्रमाणे ३,००० भागांवर प्रार्थना (अर्ज) राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)		४५,०००	४५,०००
२.	भाग प्रार्थना खाते ....नावे भाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ २५ प्रमाणे ३,००० भागांवरील प्रार्थना राशी भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)		७५,०००	७५,०००
३.	भाग आवंटन खाते....................नावे भाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ ६० प्रमाणे ३,००० भागांवर आवंटन राशीची मागणी केल्याबद्दल)		१,८०,०००	१,८०,०००
४.	बँक खाते ....नावे भाग आवंटन खात्याला (प्रतिभाग ₹ ६० प्रमाणे ३,००० भागांवरील आवंटन राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)		१,८०,०००	१,८०,०००
५.	भाग प्रथम आणि अंतिम याचना खाते....................नावे भाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ १५ प्रमाणे ३,००० भागांवर प्रथम आणि अंतिम राशीची मागणी केल्याबद्दल)		४५,०००	४५,०००
६.	बँक खाते ....नावे भाग प्रथम आणि अंतिम याचना खात्याला (प्रतिभाग ₹ १५ प्रमाणे ३,००० भागांवर प्रथम आणि अंतिम याचना राशी मिळाल्याबद्दल)		४५,०००	४५,०००

८.२.५ थकीत मागणी आणि अग्रिम याचना

अ) थकीत मागणी/अप्राप्त याचना (Calls in Arrears)

जेव्हां एखादी व्यक्ती प्रमंडळाच्या भागांचे खरेदी करिता अर्ज करतो तेव्हा तो एक प्रस्ताव देतो की, जर कंपनीने एखाद्या व्यक्तीचा भाग विनंती अर्ज स्वीकारला आणि त्याला भागांचे वाटप केले तर तो कंपनीचा भागधारक होतो. अशा प्रकारे भागधारक त्याने धारण केलेल्या भागांवरील संपूर्ण रक्कम देण्यास जबाबदार ठरतो. जर तो त्या भागांवरील आवंटन आणि याचना (मागणी) राशी भरण्यास अपयशी ठरला तर अशी येणे बाकी राशी ही थकीत मागणी (Calls in Arrears) म्हणून ओळखली जाते.

अप्राप्त आवंटन आणि मागणीची रक्कम ही त्या त्या संबंधित खात्यात येणे बाकी म्हणून ठेवली जाते किंवा थकीत मागणी खाते या नवीन खात्यामध्ये स्थानांतरित केली जाते. थकीत मागणी खात्यामधील दिसून येणारी नावे शिल्लक ही ताळेबंदाचे देयता बाजूवरील मागणी केलेल्या भांडवलाच्या रकमेतून वजा केली जाते. अन्य शब्दात थकीत मागणी ही अशी रक्कम आहे. की जी भागधारकांकडून येणे बाकी आहे. परंतु त्यांनी दिली नाही म्हणून ती मागणी केलेल्या भांडवलातून वजा केली जाते..

८. गिरीश कंपनी लि. ने प्रत्येकी ₹ १० चे २५००० समभागात विक्रीस काढून त्या करिता अर्ज आमंत्रीत केले. त्यावर पुढील प्रमाणे प्रतिभाग रक्कम देय आहे.

प्रार्थना राशी (अर्जासोबत) ₹ २.५०

आवंटनावर (allotment) ₹ ५.००

प्रथम आणि अंतिम याचना ₹ २.५०

३०,००० समभागांकरिता अर्ज आले त्या सर्वांना आनुपातिक प्रमाणामध्ये (Pro-rata) वाटप करण्यात आले. २५०० समभागांवरील प्रथम आणि अंतिम हप्ता मागणी सोडून अन्य सर्व भागांवरील येणे असलेली संपूर्ण रक्कम मिळाली.

वरील व्यवहारांच्या रोजकीर्द नोंदी द्या आणि ताळेबंदात दर्शवा.

उत्तर :

गिरीश कंपनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	बँक खाते ....नावे		७५,०००	
	समभाग प्रार्थना खात्याला			७५,०००
	(प्रतिभाग ₹ २.५० प्रमाणे ३०,००० समभागांवर प्रार्थना राशी मिळाल्याबद्दल)			
२.	समभाग प्रार्थना खाते..नावे		७५,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			६२,५००
	समभाग आवंटन खात्याला			१२,५००
	(प्रतिभाग ₹ २.५० प्रमाणे २५००० भागांच्या अर्जा सोबत प्राप्त राशी भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल तसेच ५००० अतिरिक्त भागांवर प्रतिभाग ₹ २.५० प्रमाणे प्राप्त रक्कम आवंटन खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			
३.	समभाग आवंटन खाते ....नावे		१,२५,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			१,२५,०००
	(२५००० समभागांवर प्रतीभाग ₹ ५ प्रमाणे आवंटन राशीची मागणी केल्याबद्दल)			

४.	बँक खाते ....नावे समभाग आवंटन खात्याला (आवंटनावर रक्कम प्राप्त झाल्याबद्दल)		१,१२,५००	१,१२,५००
५.	समभाग प्रथम आणि अंतिम याचना खाते ....नावे समभाग भांडवल खात्याला (२५००० समभागांवर प्रत्येकी भाग ₹ २.५० प्रमाणे प्रथम आणि अंतिम याचना राशी मागविल्याबद्दल)		६२,५००	६२,५००
६.	बँक खाते ....नावे थकीत मागणी (अप्राप्त याचना) खाते............................नावे समभाग प्रथम आणि अंतिम याचना खात्याला (२२,५०० भागांवर प्रत्येकी ₹ २.५० प्रमाणे समभाग प्रथम आणि अंतिम याचनेशी राशी मिळाल्याबद्दल)		५६,२५० ६,२५०	६२,५००

गिरीश कंपनी लि. चा ताळेबंद

देयता	रक्कम ₹	रक्कम ₹	संपत्ती	रक्कम ₹	रक्कम ₹
भाग भांडवल	२,५०,०००		बँक खाते		२,४३,७५०
(–) थकीत मागणी	६,२५०	२,४३,७५०			
		२,४३,७५०			२,४३,७५०

टिप: नोंद क्रमांक ६ प्रथम आणि अंतिम याचना राशी मिळाल्याबद्दलची नोंद पुढीलप्रमाणे देखील करता येईल.

बँक खाते... नावे ₹ ५६,२५०

समभाग प्रथम आणि अंतिम याचना खात्याला ₹ ५६,२५०

ब) अग्रीम याचना/पूर्वप्राप्त हप्ता (Calls in advance) :

प्रमंडळ अग्रीम याचना राशी प्राप्त करू शकतो. भागांवर विशिष्ट याचना राशीची मागणी करण्यापूर्वीच एखाद्या भागधारकाने एका विशिष्ट योजनेच्या (मागणीच्या) राशीचे प्रमंडळाकडे शोधन केले असेल तर अशा अगाऊ प्राप्त याचना राशीला 'अग्रीम याचना' असे समजले जाते. ही प्रमंडळाची देयता असल्याने ती राशी अग्रीम याचना खात्याला स्थानांतरित केली जाते. या राशीचे भविष्यात करण्यांत येणाऱ्या संबंधित मागणीचे वेळी त्यामध्ये समायोजन केले जाते. तो पर्यंत या खात्याची शिल्लक ही ताळेबंदाचे देयता बाजूवर दर्शविली जाते.

रोजकिर्द नोंद

i) बँक खाते... नावे
अग्रीम याचना / पूर्वप्राप्त हप्ता खात्याला

ii) अग्रीम याचना / पूर्वप्राप्त हप्ता खाते.............. नावे
संबंधित हप्ता मागणी खात्याला

९. **अर्चना लि. ने प्रत्येकी ₹ १० चे १०,००० भाग प्रती भाग ` १२ प्रमाणे निर्गमीत केले त्यावर खालील प्रमाणे प्रतिभाग रक्कम देय आहे.**

अर्जासोबत ₹ ३

आवंटनावर ₹ ५ (प्रव्याजी सह)

प्रथम आणि अंतिम याचनेवर ₹ ४

८००० भागांकरिता अर्ज मिळाले. केतन या भागधारकने त्याने धारण केलेल्या (त्याचेकडे असलेल्या) ४०० भागांवर आवंटनाचे वेळेसच भागांवर द्यावयाच्या संपूर्ण रकमेचा भरणा केला.

अर्चना लि. चे पुस्तकात वरील व्यवहारांच्या रोजकीर्द नोंदी द्या.

उत्तर:

अर्चना लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	बँक खाते ....नावे भाग प्रार्थना खात्याला (प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे ८,००० भागांवर प्रार्थना राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)		२४,०००	 २४,०००
२.	भाग प्रार्थना खाते ....नावे भाग भांडवल खात्याला (प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे ८००० भागांची प्रार्थना राशी भाग भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)		२४,०००	 २४,०००
३.	भाग आवंटन खाते...नावे भाग भांडवल खात्याला भाग प्रव्याजी खात्याला (₹ २ प्रव्याजी सह प्रतिभाग ₹ ५ प्रमाणे ८,००० भागांवर आवंटन राशी मागविल्याबद्दल)		४०,०००	 २४,००० १६,०००
४.	बँक खाते ....नावे भाग आवंटन खात्याला अग्रीम याचना (पूर्व प्राप्त हप्ता) खात्याला (८००० भागांवर प्रतिभाग ₹ ५ प्रमाणे आवंटन राशी आणि ४०० भागांवर प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे प्रथम व अंतिम हप्ता याचनेची (मागणीची) रक्कम अगाऊ मिळाल्याबद्दल)		४१,६००	 ४०,००० १,६००
५.	भाग प्रथम व अंतिम याचना खाते...............................नावे भाग भांडवल खात्याला (८००० भागांवर प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे प्रथम व अंतिम याचना (हप्ता) राशीची मागणी केल्याबद्दल)		३२,०००	 ३२,०००
६.	बँक खाते ....नावे अग्रीम याचना खाते (पूर्व प्राप्त हप्ता) ....नावे भाग प्रथम व अंतिम याचना खात्याला (७६०० भागांवर प्रती भाग ₹ ४ प्रमाणे राशी प्राप्त झाली आणि ४०० भागांच्या प्राप्त अग्रीम हप्ता राशीचे समायोजना केल्याबद्दल)		३०,४०० १,६००	 ३२,०००

८.२.६ रोख रकमेच्या प्रतिफलाशिवाय भागांचे निर्गमन (विक्री)

(Issue of shares for consideration other than cash)

प्रमंडळ आपल्या भागांचे रोखीने निर्गमन करू शकते किंवा रोख प्रतिफलाशिवायदेखील भागांचे निर्गमन करू शकते. जसे जमीन, इमारत, यंत्र सामग्री इ. खरेदीचे वेळी रोख रक्कम देण्याऐवजी भागांच्या स्वरूपात शोधन करण्यात येते. प्रमंडळ एखादया विक्रेत्याकडून (पुरवठादाराकडून) विशिष्ट संपत्ती उधारीवर खरेदी करते आणि विक्रेत्याला रोख रकमेऐवजी एक निश्चित संख्येचे भाग एका निश्चित दराने संपत्ती खरेदीच्या प्रतिफलाचे स्वरूपात निर्गमीत केले जातात (दिले जातात) अशा स्थितीत पुढील प्रमाणे रोजकीर्द नोंदी करण्यात येतात.

१) संपत्ती खाते...नावे

विक्रेता खात्याला

(विक्रेत्याकडून संपत्ती खरेदी केल्याबद्दल)

२) विक्रेता खाते..नावे

भाग भांडवल खात्याला

(विक्रेत्याला प्रत्येकी रु. ....चे ...पूर्णदत्त भाग आवंटित केल्याबद्दल)

काही वेळा प्रमंडळ त्यांच्या प्रवर्तकांना त्यांचे सेवांचे मोबदल्यात रोख शोधन न करता त्यांना भागांचे निर्गमन करून पुरस्कृत करते. प्रवर्तकांना त्यांच्या सेवांचे मोबदल्यात भागाच्या स्वरूपात दिलेली संपूर्ण रक्कम ही ख्याती मूल्य म्हणून मानले जाते, आणि त्याची नोंद ही संपत्ती खरेदीच्या नोंदी सारखीच केली जाते यासंबंधीची नोंद पुढील प्रमाणे –

ख्याती खाते ....नावे

भाग भांडवल खात्याला

(प्रत्येकी ₹ ... चे ....पूर्णदत्त भाग प्रवर्तकांना आवंटीत केल्याबद्दल)

८.३.१ भागांची जप्ती (Forfeiture of shares):

जर भागधारक हा भाग वाटप, किंवा याचनेची (हप्ता मागणीची) किंवा दोन्हीची रक्कम देण्यास अपयशी ठरला तर प्रमंडळ भागधारकाला थकीत रकमेचा भरणा करण्यासंबंधीचे स्मरपत्र पाठविते. अशा स्मरणपत्रांना भागधारकाने अनुकूल प्रतिसाद दिला नाही तर संचालक कंपनीच्या अंतर्गत नियमावलीतील (Article of association of company) तरतुदीनुसार अशा भागांची जप्ती करू शकतात.

जेव्हा भाग जप्त केले जातात तेव्हा अशा भागांच्या संदर्भात जप्त करण्याच्या तारखेपर्यंतच्या मागणी रकमेसह भाग भांडवल खात नावे केले जाते आणि या भागांवर आधी मिळालेल्या राशीने 'भाग जप्त खाते' जमा केले जाते तसेच संबंधित थकीत मागण्यांचे खाते देखील जमा केले जाते. या ठिकाणी हे लक्षात ठेवले पाहिजे की भाग भांडवल खाते हे त्या राशीनेच नावे केले जाते. जप्तीच्या तारखेपर्यंत जेवढी रक्कम मिळाली असेल किंवा मागणी केली असेल. भागाच्या दर्शनी मूल्याने नव्हे. जर भाग मूल्याची संपूर्ण राशीची मागणी झाली असेल तरच भाग दर्शनी मूल्याच्या संपूर्ण रकमेने भाग भांडवल खाते नावे केले जाईल रोजकीर्द नोंद

भाग भांडवल खाते...................................नावे

भाग जप्त/जप्त भाग खात्याला

थकीत मागणी/अप्राप्त याचना खात्याला

i) जेव्हां भागांचे प्रव्याजी (premium) वर निर्गमन करण्यात आले असेल –

जेव्हां जप्त भाग हे मुळातच प्रव्याजीवर निर्गमित करण्यात आले असतील आणि या भागांवरील प्रव्याजीची रक्कम आधीच मिळालेली असेल तर अशावेळी भाग प्रव्याजी खाते नावे करता कामा नये, कारण एकदा का प्रव्याजीची रक्कम मिळाली की कायद्यानुसार ती परत करणे किंवा रद्द करण्याची अनुमती नाही. परंतु जर भाग प्रव्याजीची रक्कम मिळाली नसेल आणि ती

ज्या हप्त्यांची (याचनेची) राशी बाकी असेल त्या मधे समाविष्ट असेल तर भाग प्रव्याजी खाते नावे केले जाईल. अशा प्रसंगी भाग जप्ती संबंधीची रोजकिर्द नोंद –

भाग भांडवल खाते..नावे

भाग प्रव्याजी खाते / प्रतिभूती प्रव्याजी खाते ....नावे

थकीत मागणी खात्याला

भाग जप्त/जप्त भाग खात्याला

१०. सुमन लि. ने प्रत्येकी ₹ १० चा ₹ ३ प्रव्याजीवर समभाग निर्गमीत केले. त्यावर प्रतिभाग देय राशी पुढील प्रमाणे आहे.

अर्जासोबत	₹ ३
आवंटनावर	₹ ५ (प्रव्याजीसह)
प्रथम हप्ता मागणी	₹ २.५०
अंतिम हप्ता मागणी	₹ २.५०

अशोक हा एक भागधारक त्याचेकडे असलेल्या २०० भागांवरील आवंटन आणि प्रथम हप्ता मागणी राशी देण्यास अपयशी ठरल्यामुळे प्रथम हप्ता मागणीनंतर संचालकांनी ते भाग जप्त केले. तसेच १०० भाग धारणकरणारा भागधारक अतुल हा त्याचेकडे असलेल्या भागांवर प्रथम आणि अंतिम हप्ता मागणी भरण्यास अपयशी ठरल्यामुळे अंतिम हप्ता मागणीनंतर हे भाग देखील जप्त करण्यात आले.

अशोक आणि अतुल यांच्या भाग जप्ती संबंधीच्या रोजकीर्द नोंदी दर्शवा.

उत्तर:

१)	समभाग भांडवल खाते ....नावे	₹ १,५००
	भाग प्रव्याजी खाते....................................नावे	₹ ६००
	भाग आवंटन खात्याला	₹ १०००
	भाग प्रथम याचना खात्याला	₹ ५००
	भाग जप्ती खात्याला	₹ ६००
	(२०० समभागांवर आवंटन आणि प्रथम याचना राशी न मिळाल्याने भाग जप्त करण्यात आल्याबद्दल)	
२)	समभाग भांडवल खाते ....नावे	₹ १,०००
	समभाग प्रथम याचना खात्याला	₹ २५०
	समभाग अंतिम याचना खात्याला	₹ २५०
	भाग जप्त खात्याला	₹ ५००
	(१०० समभागांवर प्रथम व अंतिम याचना राशी न मिळाल्याने भाग जप्त करण्यात आल्याबद्दल)	

टिप : १ भाग प्रव्याजी न मिळालेल्या भागांची जप्ती

भाग भांडवल = जप्त केलेल्या भागांची संख्या × मागणी केलेली रक्कम (प्रव्याजी वगळता)

जप्त केलेले भाग = २००

याचना/मागणी केलेली रक्कम = २ + ३ + २.५० = ₹ ७.५०

२०० × ७.५० = ₹ १५००

भाग/प्रतिभूती प्रव्याजी = २०० × ३ = ₹ ६०० (भागांची संख्या × प्रव्याजी रक्कम)

भाग आवंटन = २००० × ५ = ₹ १००० (भागांची संख्या × आवंटन मूल्य)

प्रथम याचना = २०० × २.५० = ₹ ५०० (भागांची संख्या × प्रथम याचना रक्कम)

भाग जप्ती = शिल्लक रक्कम = ₹ ६००

टिप : २ **भाग प्रव्याजी मिळालेल्या भागांची जप्ती**

भागभांडवल = एकूण भाग × याचना केलेली हप्ता रक्कम (प्रव्याजी वगळता)

= १०० × १०

= ₹ १००

प्रथम याचना रक्कम = भागांची संख्या × याचना रक्कम

= १०० × २.५०

= ₹ २५०

अंतिम याचना = भागांची संख्या × याचना रक्कम

= १०० × २.५०

= ₹ २५०

भाग जप्ती = शिल्लक रक्कम = ₹ ५००

११. श्रद्‌धा लि. ने १,००,००० समभाग प्रत्येकी ₹ १०चा ₹ २ अधिमूल्याने (प्रव्याजी वर at a premium) विक्रीस काढले. भागांवर देय राशी पुढील प्रमाणे होती.

अर्जासोबत (प्रार्थना राशी) ₹ ३

आवंटनावर (वाटपावर) ₹ ५ (प्रव्याजीसह)

प्रथम आणि अंतिम हप्ता मागणी वर (याचनेवर) ₹ ४

१,२०,००० समभागांकरिता अर्ज मिळाले आणि सर्व अर्जदारांना अनुपातीक प्रमाणात (pro-rata) आवंटन (वाटप) करण्यात आले. अतिरिक्त अर्जासोबत मिळालेली रक्कम आवंटना मध्ये समायोजित करण्यात आली.

विनिताला २०० भागांचे आवंटन करण्यात आले होते ती प्रथम आणि अंतिम हप्ता मागणीची राशी देण्यास अपयशी ठरली आणि त्यामुळे तिचेकडील भाग जप्त करण्यात आले.

श्रद्‌धा लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी द्या आणि ताळेबंद दर्शवा.

उत्तर:

श्रद्धा लि.चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	बँक खाते..नावे समभाग प्रार्थना खात्याला (१,२०,००० समभागांवर प्रत्येकी ₹ ३ प्रमाणे भाग अर्जा सोबत राशी (प्रार्थना राशी) मिळाल्याबद्दल)		३,६०,०००	 ३,६०,०००
२.	समभाग प्रार्थना खाते..नावे समभाग भांडवल खात्याला समभाग आवंटन खात्याला (१,००,००० भागांवरील प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे प्राप्त प्रार्थना राशी समभाग भांडवल खात्याला स्थानांतरित केली आणि उरलेली रक्कम समभाग आवंटन खात्याला समायोजित करण्यात आल्याबद्दल)		३,६०,०००	 ३,००,००० ६०,०००
३.	समभाग आवंटन खाते ....नावे समभाग भांडवल खात्याला भाग प्रव्याजी खात्याला (१,००,००० भागांवर प्रतिभाग ₹ ५ प्रव्याजीसह या प्रमाणे आवंटन राशीची मागणी केल्याबद्दल)		५,००,०००	 ३,००,००० २,००,०००
४.	बँक खाते ....नावे समभाग आवंटन खात्याला (अतिरिक्त अर्जावरील प्राप्त राशीचे समायोजन केल्यानंतर आवंटनाची राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)		४,४०,०००	 ४,४०,०००
५.	समभाग प्रथम व अंतिम याचना खाते ....नावे समभाग भांडवल खात्याला (१,००,००० भागांवर प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे प्रथम आणि अंतिम याचना राशीची मागणी केल्याबद्दल)		४,००,०००	 ४,००,०००
६.	बँक खाते ....नावे समभाग प्रथम आणि अंतिम याचना खात्याला (९९,८०० भागांवर प्रती भाग ₹ ४ प्रमाणे प्रथम आणि अंतिम याचना राशी मिळाल्याबद्दल)		३,९९,२००	 ३,९९,२००
७.	समभाग भांडवल खाते ....नावे समभाग प्रथम आणि अंतिम याचना खात्याला भाग जप्त खात्याला (प्रथम आणि अंतिम याचनेची राशीचे शोधन न केल्यामुळे २०० भाग जप्त करण्यात आल्याबद्दल)		२,०००	 ८०० १,२००

श्रद्धा लि. चा ताळेबंद

देयता	रक्कम ₹	संपत्ती	रक्कम ₹
भाग भांडवल	९,९८,०००	बँक	११,९९,२००
भाग भांडवल	२,००,०००		
जप्त भाग खाते	१,२००		
	११,९९,२००		११,९९,२००

ii) **जेव्हा भागांचे कसरीवर निर्गमन केले जाते. (When Share were issued at discount)**

जेव्हां जप्त करण्यात येणारे भाग हे मुळातच कसरीवर निर्गमीत करण्यात आले असतील तर भाग निर्गमन (विक्री) कसर खाते जमा केले पाहिजे.

रोजकीर्द नोंद –

भाग भांडवल खाते................................नावे

थकीत मागणी (अप्राप्त याचना) खात्याला

भाग निर्गमन कसर खात्याला (कसरीवर भागविक्री खात्याला)

भाग जप्त खात्याला

१२. सुभाष लि. ने प्रत्येकी ₹ १० चा समभाग १०% दराने कसरीवर जनतेला निर्गमीत केले. त्यावर खालील प्रमाणे राशी देय होती.

अर्जासोबत	₹ ३
आवंटनावर	₹ २
प्रथम याचना	₹ २
अंतिम याचना	₹ २

एक भागधारक 'नीता' जिला ३०० भागांचे आवंटन (वाटप) करण्यात आले होते, तिने केवळ अर्जासोबतची राशी (प्रार्थना राशी) (Application money) भरली. प्रथम याचनेनंतर तिचे कडील भाग जप्त करण्यात आले.

दुसरा भागधारक संजय ज्याला ४०० भागांचे वाटप करण्यात आले होते त्याने केवळ प्रार्थनाराशी आणि आवंटन राशी भरली. अंतिम याचेच नंतर त्याचेकडील भाग जप्त करण्यात आले.

प्रमंडळाचे पुस्तकात निता आणि संजय यांचे भाग जप्तीशी संबंधित रोजकीर्द नोंदी दर्शवा.

उत्तरः

सुभाष लि. च्या पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	समभाग भांडवल खाते. ....नावे		२,४००	
	समभाग आवंटन खात्याला			६००
	समभाग प्रथम याचना खात्याला			६००
	भाग निर्गमन कसर खात्याला			३००
	भाग जप्त खात्याला			९००
	(नीता कडील ३०० भागांवर तिने आवंटन व प्रथम याचनेवरील देय राशी न भरल्यामुळे ते भाग जप्त केल्याबद्दल)			
२.	समभाग भांडवल खाते. ....नावे		४०००	
	समभाग प्रथम याचना खात्याला			८००
	समभाग अंतिम याचना खात्याला			८००
	भाग निर्गमन कसर खात्याला			४००
	भाग जप्त खात्याला			२०००
	(संजय या भागधारकाने त्याचेकडील ४०० भागांवर प्रथम व अंतिम याचना राशीचे शोधन न केल्यामुळे ते भाग जप्त करण्यात आले.)			

जप्त भागांचे पुनः निर्गमन/विक्री/पुनर्वितरण (Reissue of Forfeited Shares)

संचालक जप्त केलेल्या भागांचे सममूल्यावर, (At Par), अधिमूल्यावर (प्रव्याजीवर Premium) किंवा कसरीवर (At Discount) निर्गमन (विक्री/पुनर्वितरण) करू शकतात. सामान्यतः पुनःनिर्गमन हे पूर्णदत्त (Fully paid) अशा स्वरूपात आणि कसरीवर करण्यात येते.

तथापि पुनःनिर्गमीत करण्यात येणाऱ्या भागांवर देण्यात येणारी सूट ही मूळात त्या भागांची विक्री केल्यानंतर त्यांचेवर प्राप्त झालेल्या राशीपेक्षा म्हणजेच भाग जप्तीचे वेळेस जप्त केलेल्या रकमेपेक्षा जास्त नसावी. पुनः निर्गमनावर सूट म्हणून देण्यात आलेली रक्कम ही भाग जप्त खात्याला नावे करण्यात यावी.

जप्त केलेल्या संपूर्ण भागांचे पुनःनिर्गमन करण्यात आले असेल तर भाग जप्त खात्यामध्ये दिसून येणाऱ्या शिलकेला भांडवल निधी खात्यामध्ये स्थानांतरित करण्यात यावे.

१३. एका कंपनीने प्रतिभाग ₹ १० चा एक अशा १,००० भागांवर प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे अंतिम याचना राशी (अंतिम हप्ता मागणीची रक्कम) न मिळाल्यामुळे ते जप्त केले आणि असे हे जप्त केलेले सर्व भाग प्रतिभाग ₹ ६ प्रमाणे पूर्णदत्त भाग म्हणूनच पुनःनिर्गमित (विक्री) करण्यात आले.

कंपनीचे पुस्तकात भाग जप्तीशी आणि त्यांचे पुनःनिर्गमन संबंधीच्या रोजकीर्द नोंदी करा.

कंपनीचे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	भाग भांडवल खाते. ....नावे		१०,०००	
	भाग जप्त खात्याला			८,०००
	थकीत मागणी खात्याला			२,०००
	(प्रत्येकी ₹ १०च्या १०००भागांवर अंतिम याचना राशी प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे प्राप्त न झाल्यामुळे ते भाग जप्त केल्याबद्दल)			
२.	बँक खाते..नावे		६,०००	
	भाग जप्त खाते ....नावे		४,०००	
	भाग भांडवल खात्याला			१०,०००
	(१००० जप्त भागांचे प्रतिभाग ₹ ६ प्रमाणे पुनः निर्गमन केल्याबद्दल)			
३.	भाग जप्त खाते ....नावे		४,०००	
	भांडवल निधी खात्याला			४,०००
	(जप्त भाग खात्याची शिल्लक भांडवल निधी खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			

१४. प्रीती कंपनी लि.ने प्रत्येकी ₹ १०० सम मूल्य (at par) असणाऱ्या ५०००० सामान्य भागांच्या निर्गमनाकरिता अर्ज आमंत्रित केले. त्यावर खालीलप्रमाणे प्रतिभाग रकमा देय होत्या.

अर्जासोबत ₹ ३०

आवंटनावर ₹ ४०

प्रथम आणि अंतिम याचनेवर ₹ ३०

जनतेने ३५,००० भागांकरीता अर्ज केले त्या सर्वांना भागांचे वाटप करण्यात आले. सर्व येणे रकमा प्राप्त झाल्या. केवळ भाग ४०००धारण करणाऱ्या एका भागधारकाने प्रथम व अंतिम याचनेची राशी न भरल्यामुळे त्याचेकडील सर्व भाग जप्त करण्यात आले.

संचालकांनी जप्त केलेले सर्व भाग प्रतिभाग ₹ ८० पूर्णदत्त (fully Paid) भाग म्हणून पुनः निर्गमीत केले.

प्रीती कंपनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी द्या.

उत्तर:

प्रिती कंपनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	बँक खाते. ....नावे समभाग प्रार्थना (अर्ज) खात्याला (३५,००० भागांवर प्रतिभाग ₹ ३० प्रमाणे प्रार्थना राशी (भाग अर्जासोबत) मिळाल्याबद्दल)		१०,५०,०००	 १०,५०,०००
२.	समभाग प्रार्थना खाते..नावे समभाग भांडवल खात्याला (३५००० भागांवर प्रतिभाग ₹ ३० प्रमाणे मिळालेली प्रार्थना राशी भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)		१०,५०,०००	 १०,५०,०००
३.	समभाग आवंटन खाते ....नावे समभाग भांडवल खात्याला (३५००० भागांवर प्रतिभाग ₹ ४० प्रमाणे आवंटन राशीची मागणी केल्याबद्दल)		१४,००,०००	 १४,००,०००
४.	बँक खाते. ....नावे समभाग आवंटन खात्याला (३५००० भागांवर प्रतिभाग ₹ ४० प्रमाणे आवंटनाची मिळाल्याबद्दल)		१४,००,०००	 १४,००,०००
५.	समभाग प्रथम आणि अंतिम याचना खाते ....नावे समभाग भांडवल खात्याला (३५००० भागांवर ₹ ३० प्रमाणे प्रथम आण अंतिम याचना केल्याबद्दल)		१०,५०,०००	 १०,५०,०००
६.	बँक खाते ....नावे समभाग प्रथम आणि अंतिम याचना खाते (३१००० भागावर प्रतिभाग ₹ ३० प्रमाणे प्रथम आणि अंतिम याचना राशी मिळाल्याबद्दल)		९,३०,०००	 ९,३०,०००
७.	समभाग भांडवल खाते. ....नावे समभाग प्रथम आणि अंतिम याचना खात्याला भाग जप्त खात्याला (४००० भागांवर प्रथम आणि अंतिम याचना (मागणी) राशी न मिळाल्यामुळे ते भाग जप्त केल्याबद्दल)		४,००,०००	 १,२०,००० २,८०,०००
८.	बँक खाते. ....नावे भाग जप्त खाते..... ....नावे समभाग भांडवल खात्याला (जप्त करण्यात आलेले ४००० भागांचे पुन: निर्गमन प्रतिभाग ₹८० पूर्णदत्त म्हणून केल्याबद्दल)		३,२०,००० ८०,०००	 ४,००,०००
९.	भाग जप्त खाते.... ....नावे भांडवल निधी खात्याला (भाग जप्त खात्याची शिल्लक भांडवल निधीला स्थानांतरित केल्याबद्दल)		२,००,०००	 २,००,०००

१५. पराग कंपनी लि. चे विक्री झालेले भांडवल (अभिदत्त भांडवल Subcribed Capital) हे ३०,००० समभाग (Equity Shares) प्रतिभाग ₹ १०० आण ५०,००० पूर्वाधिकार भाग (Preference shares) प्रतिभाग ₹ १०० या प्रमाणे आहे. दोन्ही प्रकारच्या भागांवर ₹ ८० प्रतिभाग प्रमाणे मागणी करण्यात आलेली होती.

आशिष या भागधारकानी प्रथम आणि द्‌वितीय याचना (हप्ता मागणी) राशी प्रति याचना प्रतिभाग ₹ २० प्रमाणे देणे असलेल्या राशीचे शोधन न केल्यामुळे संचालकांनी त्यांचेकडील ५०० समभाग (Equity shares)जप्त केले.

तसेच अशोक या भागधारकांनी आवंटनावर प्रतिभाग ₹ २०, प्रथम याचनेवर प्रतिभाग ₹ २० आणि अंतिम याचनेवर प्रतिभाग ₹ २० या राशींचा भरणा न केल्यामुळे त्याचे कडील ५०० पूर्वाधिकार भाग जप्त केले.

संचालकांनी आशिष या भागधारकांचे जप्त भाग प्रतिभाग ₹ ६०, ₹ ८० ला प्रतिभाग मागणी प्रमाणे आणि अशोकचे जप्त भाग प्रतिभाग ₹ ७२, ₹ ८० ला प्रतिभाग मागणी प्रमाणे पुनः निर्गमित केले (विकले) पुनः निर्गमित करण्यात आलेले सर्व भाग अंकिताने खरेदी केले. **पराग कंपनी लि.चे पुस्तकात भाग जप्त आणि पुनः निर्गमन संबंधीच्या कीर्द नोंदी द्या.**

पराग कंपनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	समभाग भांडवल खाते. ....नावे		४०,०००	१०,०००
	समभाग प्रथम याचना खात्याला			१०,०००
	समभाग द्‌वितीय याचना खात्याला			२०,०००
	समभाग जप्त खात्याला			
	(५०० समभागांवर प्रथम आणि द्‌वितीय याचनेची राशी न मिळाल्यामुळे ते जप्त केल्याबद्दल)			
२.	पूर्वाधिकार भाग भांडवल खाते ....नावे		४०,०००	
	पूर्वाधिकार भाग आवंटन खात्याला			१०,०००
	पूर्वाधिकार भाग प्रथम याचना खात्याला			१०,०००
	पूर्वाधिकार भाग द्‌वितीय याचना खात्याला			१०,०००
	पूर्वाधिकार भाग जप्त खात्याला			१०,०००
	(५०० पूर्वाधिकार भागांवर आवंटन राशी प्रथम आणि द्‌वितीय याचना राशी न भरल्यामुळे ते जप्त करण्यात आल्याबद्दल)			
३.	बँक खाते. ....नावे		३०,०००	
	समभाग जप्त खाते..नावे		१०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			४०,०००
	(प्रती भाग ₹ ६० प्रमाणे जप्त केलेल्या समभागांचे पुनः निर्गमन केल्यामुळे)			
४.	बँक खाते.. ....नावे		३६,०००	
	पूर्वाधिकार भाग जप्त खाते.....................................नावे		४,०००	
	पूर्वाधिकार भाग भांडवल खात्याला			४०,०००
	(प्रतिभाग ₹ ७२ प्रमाणे ५०० पूर्वाधिकार जप्त भागांचे पुनःनिर्गमन केल्याबद्दल)			
५.	समभाग जप्त खाते...नावे		१०,०००	
	पूर्वाधिकार भाग जप्त खाते.. ....नावे		६,०००	
	भांडवल निधी खात्याला			१६,०००
	(भाग जप्त खात्याची शिल्लक भांडवल निधीला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			

१६. **राकेश लि. ने २,००० भाग प्रतिभाग ₹ १०० प्रमाणे प्रतिभाग ₹ २० प्रव्याजीवर निर्गमित केले. त्यावर खालीलप्रमाणे प्रतिभाग रकमा देय होत्या.**

अर्जासोबत (प्रार्थना राशी)	₹	२०
आवंटनावर (वाटपावर)	₹	५० (प्रव्याजी सह)
प्रथम याचना (प्रथम हप्ता मागणी)	₹	२०
अंतिम याचना (अंतिम हप्ता मागणी)	₹	३०

३००० भागांकरीता अर्ज प्राप्त झाले. त्यापैकी २४०० भागांसाठी अर्ज करणाऱ्यांना २००० भागांचे आवंटन (वाटप) करण्यात आले. उरलेल्या ६०० भागांचे अर्ज अस्वीकृत करण्यात आले आणि अर्जदारांना त्यांनी अर्जासोबत जमा केलेली राशी परत करण्यात आली.

अर्जासोबत प्राप्त अतिरिक्त राशीचे समायोजना आवंटनामध्ये करण्यात आले. सर्व येणे रकमा योग्य वेळी मिळाल्या. केवळ श्री. मंदार यांना ८० भागांचे आवंटन करण्यात आले होते, ते प्रथम याचना आणि अंतिम याचना राशी देण्यास अपयशी ठरले. त्यामुळे त्यांचेकडील भाग जप्त करण्यात आले आणि ते सर्व श्री. केतन यांना प्रतिभाग ₹ ८० पूर्वदत्त (Fully Paid) म्हणून पुनः निर्गमित करण्यात आले.

राकेश कंपनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी द्या.

उत्तर:

राकेश लि. च्या पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	बँक खाते.. ....नावे		६०,०००	
	समभाग प्रार्थना खात्याला			६०,०००
	(३,००० भागांवर प्रतिभाग ₹ २० प्रमाणे प्रार्थना राशी मिळाल्याबद्दल)			
२.	समभाग प्रार्थना खाते..नावे		४०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			४०,०००
	(२,००० समभागांची प्रतिभाग ₹ २० प्रमाणे मिळालेली प्रार्थना राशी भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			
३.	समभाग प्रार्थना खाते..नावे		२०,०००	
	समभाग आवंटन खात्याला			८,०००
	बँक खात्याला			१२,०००
	(४०० अतिरिक्त भागांवरील अर्ज राशी (प्रार्थना राशी)आवंटन खात्याला स्थानांतरित आणि ६०० भागांवरील अर्ज राशी परत केल्याबद्दल)			
४.	समभाग आवंटन खाते. ....नावे		१,००,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			६०,०००
	भाग प्रव्याजी खात्याला			४०,०००
	(२००० भागांवर प्रव्याजीसह ₹ ५० प्रमाणे आवंटन राशीची मागणी केल्याबद्दल)			
५.	बँक खाते. ....नावे		९२,०००	
	समभाग आवंटन खात्याला			९२,०००
	(समभाग आवंटन राशी प्राप्त झाल्याबद्दल)			

६.	समभाग प्रथम याचना खाते......................................नावे		४०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			४०,०००
	(२००० भागांवर प्रतिभाग ₹ २० प्रमाणे प्रथम याचना राशीची मागणी केल्याबद्दल)			
७.	बँक खाते. ....नावे		३८,४००	
	समभाग प्रथम याचना खात्याला			३८,४००
	(१९२० भागांवर प्रतिभाग ₹ २० प्रमाणे प्रथम याचना राशी मिळाल्याबद्दल)			
८.	समभाग अंतिम याजना खाते ....नावे		६०,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			६०,०००
	(२००० समभागांवर प्रतिभाग ₹ ३० प्रमाणे अंतिम याचना केल्याबद्दल)			
९.	बँक खाते. ....नावे		५७,६००	
	समभाग अंतिम याचना खात्याला			५७,६००
	(१९२० समभागांवर प्रतिभाग ₹ ३० प्रमाणे अंतिम याचना राशी मिळाल्याबद्दल)			
१०.	समभाग भांडवल खाते...नावे		८,०००	
	समभाग प्रथम याचना खात्याला			१,६००
	समभाग अंतिम याचना खात्याला			२,४००
	भाग जप्त खात्याला			४,०००
	(८० भागांवर प्रथम आणि अंतिम याचना राशी प्राप्त न झाल्यामुळे भाग जप्त करण्यात आल्याबद्दल)			
११.	बँक खाते. ....नावे		६,४००	
	समभाग जप्त खाते..नावे		१६००	
	समभाग भांडवल खात्याला			८,०००
	(जप्त केलेले ८० भाग प्रतिभाग ₹ ८० प्रमाणे पुनः निर्गमित केल्याबद्दल)			
१२.	भाग जप्त खाते. ....नावे		२,४००	
	भांडवल निधी खात्याला			२,४००
	(भाग जप्त खात्याची शिल्लक भाग भांडवल खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			

१७. खालील व्यवहाराच्या रोजकीर्द नोंदी दर्शवा.

अ) प्रतिभाग १०० ₹ मूल्य असलेल्या १०० निर्गमीत समभागांवर प्रतिभाग ₹ ३० प्रमाणे अंतिम हप्ता मागणी (अंतिम याचना) राशी न मिळाल्यामुळे प्रशांत ट्रेडींग कंपनी लि. ने ते सर्व भाग जप्त आणि ते ₹ ५० प्रतिभाग या प्रमाणे पूर्वदत्त भाग म्हणून पुनः निर्गमीत केले.

ब) स्वानंद कंपनी लि. ने १००० समभाग प्रतिभाग १० ₹ मूल्य असलेले ज्यांचे वरील प्रार्थना आणि आवंटन राशी क्रमशः प्रतिभाग ₹ २ आणि ₹ ४ प्रमाणे प्राप्त झाली. मात्र प्रथम हप्ता मागणीचे प्रती भाग ₹ २ प्रमाणे येणे बाकी असल्याने कंपनीने ते सर्व भाग जप्त केले आणि प्रतिभाग ₹ ५ याप्रमाणे ₹ ८ परिदत्त (Paid up) म्हणून पुनः निर्गमीत (Reissue) केले.

उत्तरः

रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे राशी ₹	जमा राशी ₹
अ)	i) समभाग भांडवल खाते ....नावे		१०,०००	
	समभाग अंतिम याचना खात्याला			३,०००
	समभाग जप्त खात्याला			७,०००
	(प्रतीभाग ₹ ३० प्रमाणे १०० समभागांवर अंतिम हप्ता मागणीची रक्कम न मिळाल्यामुळे ते भाग जप्त केल्याबद्दल)			
	ii) बँक खाते..नावे		५,०००	
	समभाग जप्त खाते..नावे		५,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			१०,०००
	(जप्त भाग प्रतीभाग ₹ ५० प्रमाणे पूर्णदत्त भाग म्हणून पुनः निर्गमित केल्याबद्दल)			
	iii) समभाग जप्त खाते ....नावे		२,०००	
	भांडवल निधी खात्याला			२,०००
	(भाग जप्त खात्याची शिल्लक भांडवल निधीला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			
ब)	i) समभाग भांडवल खाते ....नावे		८,०००	
	भाग जप्त खात्याला			६,०००
	समभाग प्रथम याचना खात्याला			२,०००
	(प्रतिभाग ₹ २ प्रमाणे प्रथम याचनेची राशी न मिळालेमुळे १००० समभाग जप्त केल्याबद्दल)			
	ii) बँक खाते..नावे		५,०००	
	भाग जप्त खाते ....नावे		३,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			८,०००
	(प्रतिभाग ₹ ५ प्रमाणे जप्त १००० भागांचे प्रतिभाग ₹ ८ परिदत्त भाग (Paid up share) म्हणून पुनःनिर्गमन केल्याबद्दल)			
	iii) भाग जप्त खाते..नावे		३,०००	
	भांडवल निधी खात्याला			३,०००
	(भाग जप्त खात्याची शिल्लक भांडवल निधी खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			

१८. धनंजय इलेक्ट्रॉनिक कंपनी लि. ने प्रती भाग ₹ १० चे असे ५०० समभाग जप्त केले. ज्यांचे वर प्रतिभाग ₹ ६ प्रमाणे रक्कम मिळालेले होती. या सर्व भागांच्या पुनः निर्गमना संबंधीच्या रोजकीर्द नोंदी द्या, जर–

अ) ते भाग पूर्णदत्त (fully paid up) म्हणून प्रतिभाग ₹ ८ प्रमाणे पुनः निर्गमीत केले.

ब) प्रतिभाग ₹ ८ प्रमाणे मागणी करण्यात आलेले/याचना केलेले भाग (called up shares) प्रतिभाग ₹ ७ प्रमाणे पुनः निर्गमीत केले.

क) ज्या भागांवर प्रतिभाग ₹ ७ प्रमाणे मागणी करण्यात आलेली होती, ते प्रतिभाग ₹ ५.५० प्रमाणे पुनः निर्गमीत करण्यात आले.

उत्तर:

धनंजय इलेक्ट्रॉनिक कंपनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी

दिनांक	तपशील	खा. पा.	नावे रक्कम ₹	जमा रक्कम ₹
१.	समभाग भांडवल खाते ....नावे		५,०००	
	थकीत हप्ता मागणी खात्याला/थकीत याचना खात्याला			२,०००
	भाग जप्त खात्याला			३,०००
	(प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे मागणी करण्यात आलेली राशी न मिळाल्यामुळे ५०० समभाग जप्त केल्याबद्दल)			
अ	i) बँक खाते..नावे		४,०००	
	भाग जप्त खाते ....नावे		१,०००	
	समभाग भांडवल खात्याला			५,०००
	(पूर्णदत्त भाग म्हणून प्रतिभाग ₹ ८ प्रमाणे ५०० भागांचे पुनः निर्गमन (विक्री) केल्याबद्दल)			
	ii) भाग जप्त खाते ....नावे		२,०००	
	भांडवल निधी खात्याला			२,०००
	(जप्त भाग खात्याची शिल्लक भांडवल निधी खात्याला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			
ब)	i) बँक खाते..नावे		३,५००	
	भाग जप्त खाते ....नावे		५००	
	भाग भांडवल खात्याला			४,०००
	(प्रतिभाग ₹ ७ प्रमाणे ५०० जप्त केलेले असे भाग ज्यांचे कडून प्रती भाग ₹ ८ प्रमाणे मागणी करण्यात आली होती ते पुनः निर्गमीत करण्यात आल्याबद्दल)			
	ii) भाग जप्त खाते ....नावे		२,५००	
	भांडवल निधी खात्याला			२,५००
	(भाग जप्त खात्याची शिल्लक भांडवल निधीला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			
क)	i) बँक खाते..नावे		२,७५०	
	भाग जप्त खाते ....नावे		७५०	
	भाग भांडवल खात्याला			३,५००
	(प्रतिभाग ₹ ५.५० प्रमाणे ५०० जप्त भागांची पुनः विक्री (निर्गमन) करण्यात आली. ज्यांचेकडे प्रतिभाग ₹ ७ या प्रमाणे याचना करण्यात आलेली होती.)			
	ii) भाग जप्त खाते ....नावे		२,२५०	
	भांडवल निधी खात्याला			२,२५०
	(भाग जप्त खात्याची शिल्लक भांडवल निधीला स्थानांतरित केल्याबद्दल)			

स्वाध्याय : ८

प्रश्न: १ वस्तुनिष्ठ प्रश्न

अ) खालील दिलेल्या पर्यायामधून योग्य पर्यायाची निवड करा आणि विधाने पुन्हा लिहा.

१) भागांचे पुनः निर्गमन (Reissue of shares) केल्यानंतर जप्त भाग खात्याची शिल्लक .... खात्याला स्थानांतरित केली जाते.

अ) राखीव भांडवल ब) भांडवल निधी क) नफा-तोटा ड) भाग भांडवल

२) भाग निर्गमनावरील प्राप्त प्रव्याजी (Premium) ही.................दर्शवली जाते.

अ) ताळेबंदाचे देयता बाजूवर ब) ताळेबंदाचे संपत्ती बाजूवर

क) नफो-तोटा खाते नावे बाजूवर ड) नफा तोटा खाते जमा बाजूवर

३) भाग धारकांना भागांवर (on shares)..................प्राप्त होतो.

अ) व्याज ब) वर्तन (Commission)

क) भाडे ड) लाभांश

४) ....ह्या दस्तऐवजा द्वारे जनतेला भागांची (Shares) खरेदी करण्याचे निमंत्रण दिले जाते.

अ) माहिती पत्रक ब) घटना पत्रक

क) अंतर्गत नियमावली ड) भाग प्रमाणपत्र

५) भारतीय सुरक्षा विनिमय मंडळ (SEBI) चे मार्गदर्शक तत्वानुसार भाग अर्जासोबत कमीत कमी त्याच्या नाममात्र मूल्याच्या................ एवढी राशी देय असावी.

अ) १०% ब) १५% क) २% ड) ५%

६) जेव्हा भाग जप्त करण्यात येतात तेव्हां भाग भांडवल खाते ....केले जाते.

अ) जमा ब) नावे

क) जमा आणि नावे दोन्ही देखील केले जात नाही ड) वरील पैकी काहीही नाही.

७) संयुक्त स्कंध प्रमंडळामध्ये भागधारकांची जबाबदारी (दायित्व) ही ....असते.

अ) संयुक्त आणि अनेकांची (Joint Sevral) ब) मर्यादित

क) अमर्यादित ड) खूप जास्त (Huge)

८) प्रमंडळाचे घटनापत्रकानुसार निर्गमनाकरिता अधिकृत करण्यात आलेले भांडवल म्हणजे..........होय.

अ) नाममात्र भांडवल (Nomina capital/अधिकृत भांडवल

ब) निर्गमित (विक्रीस काढलेले) भांडवल (Issued Capital)

क) परिदत्त (वसूल झालेले) भांडवल (Paid up Capital)

ड) राखीव भांडवल (Reserve Capital)

९) आवंटन आणि याचने वर न भरण्यात आलेली राशी.....................खात्याला स्थानांतरित केली जाते.

अ) पूर्व प्राप्त याचना (Call in Advance) ब) याचना (Call)

क) थकीत याचना (Call in Arrears) ड) आवंटन

१०) भाग जप्ती संबंधीची तरतूद ही ....मध्ये असणे आवश्यक आहे.

अ) अंतर्गत नियमावली (Articles of association) ब) घटना पत्रक

क) माहिती पत्रक ड) ताळेबंद

ब) खालील प्रत्येक विधानांकरिता एक शब्द/संज्ञा किंवा शब्द समूह द्या.

१) भागांची (shares) अशी रक्कम जिची मागणी करण्यात आली परंतु प्राप्त झाली नाही.

२) भागांचे (shares) दर्शनी मूल्यांवर निर्गमन

३) प्रमंडळाचे भाग (shares) खरेदी करणारी व्यक्ती

४) व्यवसाय संघटनेचे असे स्वरूप जिथे मोठ्या प्रमाणात भांडवल उभारणे शक्य होते.

५) असे भांडवल जे जनतेकडून खरेदी केले गेले.

६) कंपनी समापन प्रसंगी प्रथमाधिकार प्राप्त करणारे भाग

७) असे भाग ज्यांचेवर लाभांशाची रक्कम निश्चित नसते.

८) अभिदत्त (विक्रीत Subscribed capital) भांडवलाचा असा भाग ज्याची कंपनी द्वारे मागणी करण्यात आलेली नाही.

क) खालील विधाने बरोबर की चूक सकारण सांगा.

१) संचालक कोणत्याही कारणासाठी भाग जप्त करू शकतात.

२) एकदा का भाग अर्जाची रक्कम प्राप्त झाली की संचालक ताबडतोब भाग वाटपाची प्रक्रिया सुरू करू शकतात.

३) औद्योगिक क्रांतीनंतर संयुक्त स्कंध प्रमंडळ हा व्यवसाय प्रारूप अस्तित्वात आला.

४) समभाग धारकांना दरवर्षी एका निश्चित दराने लाभांश मिळतो.

५) भागांचे बाजार मूल्य आणि दर्शनी मूल्य (Face Value) नेहमीच सारखे असते.

६) अतिरिक्त श्रम भाग (Sweat shares) जनतेला निर्गमित केले जातात.

ड) खालील विधानांशी आपण सहमत आहात किंवा असहमत आहात ते सांगा.

१) भागांचे आनुपातीक प्रमाणात आवंटन (Pro-rata allotmet) करण्यात आले असेल तर अतिरिक्त भाग अर्जासोबत प्राप्त रक्कम ही परत केली जाते.

२) पूर्व-प्राप्त याचना खाते (call in advance) हे ताळेबंदाचे संपत्ती बाजूवर दर्शविले जाते.

३) अधिकृत भाग भांडवल हे नाम मात्र भाग भांडवल म्हणून देखील ओळखले जाते.

४) परिदत्त (वसूल) भांडवल (Paid up captial) हे याचीत (मागणी केलेल्या) भांडवला पेक्षा (Called up capital) जास्त असू शकते.

५) संयुक्त स्कंध प्रमंडळ मोठ्या प्रमाणात भांडवल उभारणी करू शकते.

६) जेव्हां भाग जप्त केले जातात तेव्हां भाग भांडवल खाते जमा केले जाते.

७) संचालक जप्त केलेले भाग पुनः निर्गमित करू शकतात.

८) भागाचे दर्शनी मूल्य १० असतांना ते भाग रु. १२ प्रमाणे निर्गमित करण्यात येत असतील तर भागांचे प्रव्याजीवर निर्गमन असे म्हटले जाते.

९) सार्वजनिक लि. कंपनी माहिती पत्रका शिवायदेखील भागांचे निर्गमन करू शकते.

१०) रोख प्रतिफलाशिवायदेखील भागांचे निर्गमन केले जाऊ शकते.

इ) केवळ एका वाक्यात उत्तर द्या.

१) पूर्वाधिकार भाग म्हणजे काय?

२) नोंदणीकृत भांडवल (Registered capial) म्हणजे काय?

3) भांडवल निधी म्हणजे काय?

४) भागांचे अत्याधिक अंशदान (over subscription of shares) म्हणजे काय?

५) भागांवरील (shares) प्रथम हप्ता मागणीची (याचनेची) राशी प्राप्त झाली असता कोणते खाते नावे केले जाते?

६) आनुपातीक प्रमाणाचे (सप्रमाण Pro-rata) आधारे भागांचे वाटप (आवंटन) केव्हा केले जाते?

७) भाग जप्ती म्हणजे काय?

८) अप्राप्त याचना (Call in arrears/थकीत हप्ता मागणी) म्हणजे काय?

९) भागांचे प्रव्याजीवर (Premium अधिमूल्यावर) निर्गमन यापासून आपणाला काय अर्थ बोध होतो.

१०) परिदत्त(Paid - up/वसूल) भांडवल म्हणजे काय?

फ) खालील विधाने पूर्ण करा.

१) ₹ १०० दर्शनी मूल्याच्या भागाचे ₹ १२० या मूल्यावर निर्गमन केले असता त्याला................भागांचे निर्गमन असे म्हणतात.

२) ....भांडवल म्हणजे असे भांडवल जे घटनापत्रकाद्वारे निर्गमीत करण्याकरिता अधिकृत केलेले असते.

३) मागणी केलेले भांडवल आणि वसूल झालेले भांडवल यामधील फरकाला.................असे म्हणतात.

४) ....भागधारक हे एका निश्चित दराने लाभांश प्राप्त करतात.

५) .... भागधारक हेच प्रमंडळाचे खरे मालक असतात.

६) ....हे व्यवसायाचे असे स्वरूप होय ज्यामध्ये भागांचे (Shares) माध्यमाने भांडवलाची उभारणी करता येते.

७) ....निर्गमीत भाग भांडवलाचा असा भाग जो जनतेने प्रत्यक्षात खरेदी केलेला असतो.

८) अधिकृत भांडवलाचा असा भाग जो जनतेस निर्गमीत केला जात नाही त्यास.............. भांडवल असे समजले जाते.

ग) खालील संबंधीची गणना करा. (Calculate the following)

१) ५०० भाग धारण करणाऱ्या एका भागधारकान भाग अर्जावर प्रतिभाग ₹ ३ आवंटनावर प्रतिभाग ₹ ४ या प्रमाणे भरणा केला, मात्र प्रतिभाग ₹ ३ प्रमाणे अंतिम याचना राशी भरण्यास अपयशी ठरल्यामुळे त्याचे कडील भाग जप्त करण्यात आले. **भाग जप्तीच्या रकमेची गणना करा.**

२) प्रतिभाग ₹ १० मूल्य असलेल्या १०,००० समभागांचे १०% प्रव्याजीवर निर्गमन करण्यात आले.

एकूण **भाग प्रव्याजीच्या रकमेची गणना करा –**

३) प्रमंडळाला ५००० अतिरिक्त भागांकरिता प्रतिभाग ₹ ४ प्रमाणे अर्ज प्राप्त झाले. त्यापैकी १००० भागांचे अर्ज अस्वीकृत करण्यात आले व आनुपातीक प्रमाणात आवंटन करण्यात आले.

आवंटनामध्ये समायोजित करण्यात येणाऱ्या भाग अर्जाच्या राशीची गणना करा.

४) ८०,००० समभाग प्रत्येकी ₹ १० सममूल्य असलेले २०% प्रव्याजीवर निर्गमीत करण्यात आले. त्यांचे वरील येणे असलेली सर्व राशी प्राप्त झाली.

समभाग भांडवलाच्या राशीची गणना करा.

५) प्रतिभाग ₹ १०० सममूल्य असलेले २०,००० समभाग संचालकांनी निर्गमित केले. निर्गमीत सर्व भागांसाठी अर्ज प्राप्त झाले. आणि सर्व याचनादेखील करण्यात आल्या.

१०० भाग धारण करणारा एक भागधारक जो अंतिम याचना प्रतिभाग ₹ २० प्रमाणे असलेली भरण्यास अपयशी ठरला तो सोडून अन्य सर्व रकमा मिळाल्या.

प्रमंडळाकडे वसूल झालेल्या भांडवलाची (Paid up capital) गणना करा.

६) कंपनीने १०० भागांकरिता खेद पत्र (Regret letter) आणि २५००० भागांकरिताचे आवंटन पत्र भागधारकांना पाठविले.

अर्जासोबत प्रती भाग ₹ २० देय होते.

कंपनी द्वारे परत पाठविण्यात येणाऱ्या अर्ज राशीची गणना करा.

प्रात्यक्षिक उदाहरणे

१. **विजय लि. ने १५,००,००० रुपयाचे अधिकृत भांडवल प्रतिभाग ₹. १० प्रमाणे १,५०,००० समभागांमध्ये विभाजीत करून कंपनीची नोंदणी केली. कंपनीने प्रतिभाग ₹ १० चा ₹ २ प्रव्याजीसह १,००,००० भागांचे निर्गमन केले. कंपनीला ८०,००० भागांसाठी अर्ज आलेत आणि त्या सर्व भागांचे आवंटन करण्यात आले. कंपनीला खालील प्रमाणे प्रतिभाग राशी प्राप्त होणार आहे.**

अर्जासोबत रु. ३

आवंटनावर रु. ४ (प्रव्याजी सह)

प्रथम याचनेवर रु. ३

संचालकांनी अंतिम भाग याचना केली नाही.

५०० भाग धारण करणारा एक भाग धारक ज्यांनी प्रथम याचनेची राशी भरली नाही तो सोडून सर्व येणे राशी प्राप्त झाली.

कंपनीचे ताळेबंदामध्ये अधिकृत भांडवल, निर्गमीत भांडवल, अभिदत्त भांडवल (Subcribed capital), याचित (मागणीकेलेले) भांडवल, परिदत्त (वसूल झालेले Paid-up capital) भांडवल, थकीत मागणी आणि भाग प्रव्याजी संबंधी रकमेच्या नोंदी दर्शवा.

उत्तर : थकीत मागणी – ₹ १,५००, भाग प्रव्याजी – ₹ १,६०,००० वसूल भांडवल – ₹ ६,३८,५००,
ताळेबंद बेरीज – ₹ ७,९८,५००

२. **आनंद कंपनी लि. ने प्रतिभाग ₹ १० प्रमाणे देय असलेले १,००,००० पूर्वाधिकार भागांचे निर्गमन केले. त्यावर खालील प्रमाणे प्रतिभाग रक्कम देय आहे.**

अर्जासोबत ₹ ४

आवंटनावर ₹ ३

प्रथम याचना ₹ २

द्वितीय आणि अंतिम याचना ₹ १

कंपनी ला सर्व भागांकरिता अर्ज प्राप्त झाले आणि येणे असलेल्या सर्व रकमा मिळाल्या.

आनंद कंपनी लि. चे पुस्तकात आवश्यक रोजकिर्द नोंदी द्या.

३. रोहिणी कंपनी लि. ने प्रत्येकी ₹ १००चे २५,००० समभाग विक्रीस काढले (निर्गमित केले) त्यावर खालील प्रमाणे प्रतिभाग रक्कम देय आहे.

अर्जासोबत	₹ २०
आवंटनावर	₹ ३०
प्रथम याचनेवर	₹ २०
द्वितीय आणि अंतिम याचनेवर	₹ ३०

२२,००० समभागांकरीता अर्ज आले, आणि त्यांना आवंटन करण्यात आले. कंपनीला येणे असलेल्या सर्व रकमा मिळाल्या. **रोहीणी कंपनी लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी करा.**

उत्तर : अर्जासोबत – ₹ ४,४०,०००, आवंटन – ₹ ६,६०,०००, प्रथम याचना – ₹ ४,४०,०००, अंतिम याचना – ₹ ६,६०,०००

४. दीपक मॅन्युफॅक्चरींग कंपनी लि. ने आपले माहिती पत्रकाचे निर्गमन करून प्रत्येकी ₹ १०च्या १,००,००० भागांचे खरेदी करीता जनतेला निमंत्रित केले. भागांवर प्रतिभाग देय राशी पुढीलप्रमाणे होती.

अर्जासोबत	₹ २
आवंटनावर	₹ ४
प्रथम हप्ता मागणीवर (याचनेवर)	₹ २
अंतिम हप्ता मागणीवर (याचनेवर)	₹ २

१,२०,००० भागांकरिता अर्ज प्राप्त झाले. संचालकांनी जास्तीचे आलेले अर्ज नाकारून त्यांची अर्जासोबत मिळालेली राशी परत केली. कंपनीला येणे असलेल्या सर्व रकमा मिळाल्या. **कंपनीच्या पुस्तकात आवश्यक रोजकिर्द नोंदी द्या.**

उत्तर : परत करण्यात आलेली राशी – ₹ ४०,०००

५. सुचेता कंपनी लि. ने ₹ २०,००,००० चे नवीन भाग भांडवल जे प्रत्येकी ₹ १००च्या प्रतिभागात विभाजित असलेले प्रतिभाग ₹ २० प्रव्याजीवर निर्गमित केले (विक्रीस काढले) भागांवर देय राशी पुढील प्रमाणे –

अर्जासोबत (प्रार्थनेवर)	₹ १०
आवंटनावर (वाटपावर)	₹ ४० आणि ₹ १० प्रव्याजीचे
अंतिम याचना (अंतिम हप्ता मागणी)	₹ ५० आणि ₹ १० प्रव्याजीचे

निर्गमित भागांपेक्षा जास्त म्हणजे २६००० भागांकरिता अर्ज प्राप्त झाले. २००० भागांकरिता आवेदनकर्त्यांना खेद पत्रासह त्यांचेकडून अर्जासोबतची प्राप्त राशी परत करण्यात आली.

राहिलेल्या अर्जदारांना अनुपातीक प्रमाणात (Pro-rata basis) भागांचे आवंटन करण्यात आले.

आवंटनावरील आणि अंतिम याचनेची संपूर्ण राशी योग्य वेळी मिळाली.

सुचेता कंपनी लि. चे पुस्तकात आवश्यक रोजकिर्द नोंदी करा.

उत्तर : परत करण्यात आलेली अर्ज राशी – ₹ २०,०००, आवंटनामध्ये समयोजित – ₹ ४०,०००

६. सुहास लि. ने १०,००० समभाग प्रत्येकी ₹ १० चा प्रतिभाग ₹ २ प्रव्याजीवर निर्गमित केले. भागांवर देय राशी पुढीलप्रमाणे

अर्जासोबत	₹ ३
आवंटनावर	₹ ५ (प्रव्याजी सह) आणि उरलेली राशी दोन समान हप्त्यामध्ये मागविली.

११,००० समभागांकरिता अर्ज मिळाले. त्या सर्वांना आनुपातीक प्रमाणामध्ये (Pro-rata basis) आवंटन करण्यात आले. जास्तीच्या अर्जासोबत प्राप्त झालेल्या राशीचे समायोजन आवंटन राशीमध्ये करण्यात आले.

श्रीमती शोभाला २०० भागांचे आवंटन करण्यात आले होते ती प्रथम आणि अंतिम याचना राशी भरण्यास अपयशी ठरल्यामुळे अंतिम याचनेनंतर तिचे कडील भाग जप्त करण्यात आले.

सुहास लि. चे पुस्तकात रोजकीर्द नोंदी द्या आणि ताळेबंदामध्येदेखील प्रस्तुतीकरण दर्शवा.

उत्तर : जप्त राशी – ₹ ८००, ताळेबंदाची बेरीज – ₹ १,१९,२००

७. **सुभाष कंपनी लि. ने प्रत्येकी ₹ १००चा असे २००० समभाग विक्रीस काढले त्यावरील देय राशी प्रतिभाग पुढीलप्रमाणे आहे.**

प्रार्थनेवर (on Application)	₹ ३०
आवंटनावर	₹ ३०
प्रथम आणि अंतिम याचनेवर	₹ ४०

सर्व भागांकरिता अर्ज प्राप्त झाले आणि त्यांचे आवंटनदेखील करण्यात आले. योग्य वेळी सर्व हप्त्यांच्या राशीची मागणी केली गेली.

१०० भागांवरील प्रथम आणि अंतिम याचनेची राशी सोडून सर्व राशी योग्य वेळी मिळाली. ज्या भागांवर अंतिम याचना राशी मिळाली नाही ते भाग जप्त करण्यात आले आणि तदनंतर ते रु. ७५ प्रतिभाग प्रमाणे पूर्णदत्त भाग म्हणून पुनः निर्गमित करण्यात आले.

सुहास कंपनी लि. चे पुस्तकात रोजकिर्द नोंदी द्या.

उत्तर : जप्त राशी – ₹ ६,०००, भांडवल निधी – ₹ ३,५००

८. **खालील प्रकरणांमध्ये भाग जप्त आणि भाग पुनःनिर्गमन संबंधीच्या रोजकिर्द नोंद द्या –**

अ) आशा लि. ने प्रतिसमभाग ₹ २०चे १०० भाग ज्यांचेवर सर्व याचना करण्यात आल्या होत्या. या भागांवर प्रथम याचना प्रतिभाग ₹ ३ आणि अंतिम याचना प्रतिभाग ₹ ५ प्रमाणे न मिळाल्यामुळे ते जप्त केले यापैकी ८० भाग प्रतिभाग ₹ १५ प्रमाणे पूर्णदत्त भाग म्हणून पुनः निर्गमन करण्यात आले.

ब) भक्ती लि. ने प्रतिभाग ₹ १० मूल्याचे १०० समभाग जप्त केले. ज्यावर प्रतिभाग ₹ ६ प्रमाणेची मागणी करण्यात आलेली होती. या भागधारकाने अर्ज राशी आणि आवंटन राशी प्रतिभाग ₹ ५ प्रमाणेचा भरणा केलेला होता. या भागांपैकी ८० भाग प्रतिभाग ₹ ६ प्रमाणे पूर्णदत्त म्हणून पुनःनिर्गमित करण्यात आले.

क) कोणार्क लि. ने प्रतिभाग ₹ १० मूल्याचे ५० भाग जप्त केले. ज्याचेवर ₹ ८/– प्रतिभाग प्रमाणे मागणी करण्यात आलेली होती. हा भागधारक प्रथम याचना प्रती भाग ₹ ३ प्रमाणे देण्यास अपयशी ठरला होता.
जप्त भागांपैकी ३० भागांचे प्रतिभाग ₹ ७ प्रमाणे पुनःनिर्गमन करण्यात आले.

उत्तर : अ) जप्त रक्कम – ₹ १२००, भांडवल निधी – ₹ ५६० ब) जप्त रक्कम – ₹ ५००, भांडवल निधी – ₹ ४००
क) जप्त रक्कम – ₹ २५०, भांडवल निधी – ₹ १२०

विद्यार्थी कृती :

१) भाग विक्री करिता निर्गमित करण्यात आलेल्या कोणत्याही कंपनीचे माहिती पत्रक (Prospectus) मिळवा आणि त्या माहिती पत्रकामधे उल्लेखीत कार्यपद्धती संबंधीचा अहवाल लिहा.

२) कोणत्याही स्कंध दलालाचे कार्यालयाला भेट द्या आणि डीमॅट खात्याद्वारे भागांच्या खरेदी-विक्रीच्या कार्यपद्धतीची माहिती जाणून घ्या.